

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Π.Μ.Σ. Κοινωνική και Ιστορική Ανθρωπολογία

Θέμα εργασίας: Η έννοια του πολιτισμού στην Νέα Κοινωνική Ιστορία

Ονοματεπώνυμο: Χριστοδουλάκης Νικόλαος

Επόπτρια καθηγήτρια: Χατζαρούλα Ποθητή

Ημερομηνία: 28/3/2021

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1^ο: Η Κοινωνική Ιστορία μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950.....	7
1.1 Τα βασικά ρεύματα Κοινωνικής Ιστορίας.....	7
1.2 Η Θετικιστική Κοινωνική Ιστορία.....	8
1.3 Η Μαρξιστική ιστοριογραφία.....	10
1.4 Η σχολή των Annales d'histoire économique et sociale.....	13
Κεφάλαιο 2^ο: Η πρωταρχική εμφάνιση της νέας κοινωνικής ιστορίας.....	17
2.1 Το ιστορικό ρεύμα του ιστορικού αναθεωρητισμού στην Αγγλία.....	17
2.2 Οι ανεπάρκειες της μαρξιστικής ιστοριογραφίας και των Annales.....	19
2.3 Η αγγλική παράδοση των μελετών στην αγγλική λογοτεχνία.....	22
Κεφάλαιο 3^ο: Η τάξη ως παράγωγο πολιτισμικών διαδικασιών.....	25
3.1 Η ομάδα ιστορικών του ΚΚ Ηνωμένου Βασιλείου.....	25
3.2 Η Συγκρότηση της Αγγλικής Εργατικής Τάξης του E. P. Thompson.....	25
3.2.1 Σκοπός του έργου.....	25
3.2.2 Η Βιομηχανική επανάσταση και η καταστροφή των προνομίων των συντεχνιών.....	27

3.2.3. Τα ηθικά, ιδεολογικά και θρησκευτικά πολιτισμικά μέσα ανάγνωσης της εκμετάλλευσης.....	28
3.2.4. Οι Αντεπιστέλλουσες Εταιρίες ως μορφές λαϊκής οργάνωσης.....	31
3.3. Η κοινωνική τάξη ως πολιτισμικό προϊόν της ίδιας της τάξης	34
3.4. Ο Αγγλικός πολιτισμός ως «δομή συναισθημάτων».....	36
3.5. Υλικότητα του πολιτισμού.....	38
3.6. Ο πολιτισμός ως βασική εξηγητική αρχή της ιστορίας.....	39
Κεφάλαιο 4^ο: Η ανάπτυξη της ΝΚΙ ως αυτόνομη ιστορική σχολή.....	41
4.1 Ο πολιτισμός ως μία νέα κατηγορία αναπτυσσόμενη κατηγορία της ιστορίας.....	41
Κεφάλαιο 5^ο : Η κριτική στην ΝΚΙ και η αφετηρία των νέων ιστορικών ρευμάτων.....	46
5.1 Η νέα γενιά της ΝΚΙ.....	46
5.2 Οι απαρχές της πολιτισμικής στροφής στην Ιστορία.....	47
5.3 Η συμβολή της ερμηνευτικής ανθρωπολογίας.....	48
5.4 Η συμβολική διάσταση ως μία αυτόνομη βάση συγκρότησης της κοινωνίας.....	50
5.5 Η γλωσσική στροφή στην Ιστορία	52
5.6 Η κριτική της φεμινιστικής ιστορίας.....	57
Συμπεράσματα.....	61
Βιβλιογραφία.....	66

Εισαγωγή

Η Νέα Κοινωνική Ιστορία¹ αποτέλεσε ένα ιστοριογραφικό ρεύμα, το οποίο εμφανίστηκε στο πλαίσιο μίας μεγάλης θεωρητικής στροφής τις επιστήμες μελέτης του ανθρώπου και στην Ιστορία. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα η βασική έννοια ανάλυσης των κοινωνικών και ιστορικών ερωτημάτων άλλαξε, και έτσι από την μελέτη των δομών οδηγηθήκαμε στην μελέτη των νοημάτων. Στον ορίζοντα αυτής της μεγάλης αλλαγής τα ερωτήματα αλλά και τα συμπεράσματα που έβγαζαν η Ιστορία, η Ανθρωπολογία και οι Κοινωνικές Επιστήμες άλλαξαν ριζικά. Η ΝΚΙ εμπνεόμενη από ένα όραμα διεπιστημονικής ανταλλαγής και συζήτησης, συνέβαλε στον γενικότερο προβληματισμό ανάμεσα στην δομή και το νόημα.

Είναι όμως δύσκολο να καθορίσουμε με ακρίβεια ποια έργα ή ποιοι συγγραφείς εντάσσονται σε αυτήν. Σύμφωνα με τους περισσότερους ερευνητές που συμφωνούν με την έννοια της ΝΚΙ η συγκεκριμένη ιστοριογραφία εμφανίστηκε ως τάση προς τα τέλη της δεκαετίας του 1950 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1970 με κύριες χώρες το Η.Β., τις ΗΠΑ, την Γαλλία και την Δυτική Γερμανία. Το ιστοριογραφικό αυτό ρεύμα απλώθηκε στην Ινδία, την Ισπανία καθώς και την ανατολική Ευρώπη, όμως η παρούσα εργασία θα δώσει περισσότερη έμφαση στις κύριες χώρες εμφάνισης της. Η ΝΚΙ βρέθηκε μπροστά σε μία μεγάλη κληρονομιά κοινωνικής και ιστορικής σκέψης από την οποία άντλησε πολλά από τα μεθοδολογικά της εργαλεία. Για αυτό το λόγο, πριν από την εξέταση του καθ'αυτό θέματος, πραγματοποιούμε μία σύντομη ανασκόπηση των βασικών ρευμάτων σκέψης από τα οποία επηρεάστηκε η ΝΚΙ.

Η βασικότερη προσφορά της ΝΚΙ έγκειται στην επεξεργασία ζητημάτων που είχαν να κάνουν με την έννοια του πολιτισμού στην ιστορία. Παρόλα αυτά η έννοια του πολιτισμού δεν παρουσιάζεται με τον ίδιο τρόπο από συγγραφέα σε συγγραφέα. Ακόμα οι ερευνητές που αποτέλεσαν την λεγόμενη δεύτερη και τρίτη γενιά της ΝΚΙ άσκησαν σημαντική κριτική στους ιστορικούς από τους

---

¹ στο εξής ΝΚΙ

οποίους επηρέαστηκαν οδηγούμενοι προς νέα ερευνητικά πεδία. Η κριτική που ασκήθηκε στην έννοια του πολιτισμού καθόρισε και την γέννηση νέων ιστορικών ρευμάτων, όπως η πολιτισμική ιστορία, η ιστορία από την πλευρά του φύλου και οι ιστορικοί της «γλωσσικής στροφής». Υπό αυτή την άποψη η έννοια του πολιτισμού αποτέλεσε και μια «μεταβατική» έννοια, καθώς στο πλαίσιο της κυοφορήθηκαν νέα παραδείγματα ιστορικής γραφής.

Η παρούσα εργασία θα προσπαθήσει να ανιχνεύσει τους διαφορετικούς τρόπους μέσα από τους οποίους εμφανίστηκε η έννοια του πολιτισμού στην ΝΚΙ. Ταυτόχρονα να χαρτογραφήσει τις σημαντικότερες κριτικές που έλαβε η έννοια αυτή και πως οι κριτικές συνέβαλαν στην διαμόρφωση των νέων ιστορικών ρευμάτων.

Κεφάλαιο 1: Η Κοινωνική Ιστορία μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950

1.1 Τα βασικά ρεύματα Κοινωνικής Ιστορίας

Η ΝΚΙ βασίστηκε στο έργο προηγούμενων ιστορικών της Κοινωνικής Ιστορίας. Η τελευταία αποτέλεσε ένα κλάδο της ιστορίας ο οποίος έλκει την καταγωγή του από τις πρώτες κριτικές εναντίον του ιστοριογραφικού παραδείγματος του Ράνκε (Δημητρίου & Δημητρίου - Κοτσώνη 1996: 28). Σε αντίθεση με μία ιστορία που έδινε κυρίως έμφαση στην πολιτική ιστορία, η κοινωνική ιστορία προσπαθούσε να εξηγήσει την κίνηση της ιστορίας στη βάση της ιδέας ότι το αντικείμενο της μελέτης είναι η κοινωνία. Ειδικότερα, οι διάφορες εκδοχές κοινωνικής ιστορίας αποπειράθηκαν να αξιοποιήσουν τις έννοιες και την μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών για την ιστορική έρευνα. Οι ιστορικοί που επηρεάστηκαν από τον Ντυρκέμ, τον Weber, τον Μαρξ, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν όρους των κοινωνικών επιστημών για την ανάλυση ιστορικών δεδομένων συγκρότησαν διαφορετικά μοντέλα κοινωνικής ιστορίας.

Η κοινωνική ιστορία κληρονόμησε από τον παραδοσιακό ιστορικισμό του Ράνκε την πεποίθηση ότι η ιστορική έρευνα πρέπει να δομηθεί στη βάση μίας αυστηρής μεθοδολογίας. Σκοπός του ιστορικού συνέχισε να είναι η εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων που να βασίζεται στην εμπειρική επαλήθευση των δεδομένων. Ο τρόπος με τον οποίο συνδέονταν όμως τα δεδομένα είχαν να κάνουν με την ιδέα της κοινωνικής ολότητας. Σε αντίθεση με προηγούμενα ρεύματα, τα οποία έβλεπαν τη ιστορία υπό την άποψη του πως οι μεγάλοι άνδρες με τις πράξεις και την σκέψη τους καθόρισαν τον ρου της, η Κοινωνική Ιστορία προσπάθησε να πλαισιώσει αυτά τα γεγονότα. Η κοινωνία αναγόταν στις ουσιώδεις δομές της, οι οποίες εξηγούσαν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσε ένα ιστορικό φαινόμενο. Ως εκ τούτου τα δεδομένα της πολιτικής ιστορίας μπορούσαν να εξηγηθούν βάσει της αναγωγής τους στις δομές, που περιέγραφαν την ουσιώδη λειτουργία της κοινωνίας.

Με τον ίδιο τρόπο όμως, που η έννοια της κοινωνίας λαμβάνει ριζικά διαφορετικό νόημα στις κοινωνικές επιστήμες, έτσι και εμφανίστηκαν

διαφορετικά προγράμματα κοινωνικής ιστορίας. Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο ιστορικισμός κυριαρχούσε στις ιστορικές σπουδές (στο ίδιο: 30). Στο πλαίσιο της κοινωνικής ιστορίας εμφανίστηκαν πολλά και διαφορετικά παραδείγματα, τα οποία πολλές φορές οδηγούνταν σε ριζικά διαφορετικά συμπεράσματα. Η θετικιστική ιστορία, η μαρξιστική ιστορία και η σχολή των *Annales* αποτέλεσαν τρεις από τις πιο σημαντικές προσπάθειες κοινωνικής ιστορίας. Οι τρεις αυτές περιπτώσεις είχαν πολλές φορές μεγάλη ποικιλομορφία στο εσωτερικό τους και σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, στο επίπεδο της μεθοδολογίας όμως, η κοινωνική ιστορία είχε πάντοτε μία μεγαλύτερη προτίμηση προς την ποσοτικοποίηση των δεδομένων. Τα τρία αυτά ρεύματα όρισαν σχεδόν ολοκληρωτικά την ιστορική συζήτηση στην Γαλλία, Η.Β. και τις ΗΠΑ μέχρι και την εμφάνιση της ΝΚΙ.

1.2 Ο Θετικισμός στην Κοινωνική Ιστορία Η Θετικιστική Κοινωνική Ιστορία

Η έννοια του θετικισμού αντιπροσωπεύει εκείνα τα συστήματα σκέψης στις κοινωνικές επιστήμες, τα οποία διαμορφώθηκαν κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών. Η ραγδαία εξάπλωση και οι καινοτομίες των φυσικών επιστημών θεωρήθηκε ότι οφειλόταν στον ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης του ερευνητικού τους αντικείμενου. Για αυτό τον λόγο με την υιοθέτηση της μεθοδολογίας και των εννοιών των φυσικών επιστημών, θα βοηθούσε στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών.

Μία από τις βασικές αρχές του θετικισμού είναι ότι ο σκοπός της έρευνας πρέπει να είναι η εμπειρική επαλήθευση των παρατηρήσεων που πραγματοποιούνται για ένα αντικείμενο. Με την έννοια αυτή οι έννοιες που χρησιμοποιούνται πρέπει πάντοτε να αντανακλούν μία εμπειρικά επαληθευμένη πραγματικότητα. Έννοιες οι οποίες αδυνατούν να πραγματοποιήσουν αυτό εισάγουν στην επιστήμη υποκειμενικές και μεταφυσικές κρίσεις. Έτσι αν τα δεδομένα δεν επαληθεύονται αυστηρώς εμπειρικά τότε ο ερευνητής δεν μπορεί να κάνει

υποθέσεις για την εξήγηση της συμπεριφοράς του παρατηρούμενου αντικειμένου, γιατί αυτό θα εισάγει χαρακτηριστικά προκατάληψης στην έρευνα.

Αυτό οδηγεί τα αντικείμενα της έρευνας να είναι πάντοτε συγκεκριμένα και εμφανή. Πιο αφηρημένες διαστάσεις και ερευνητικά αντικείμενα μπορούν να εισαχθούν στην έρευνα μόνο στον βαθμό στον οποίο μπορούν να ελεγχθούν, δηλαδή να μετρηθούν βάσει ενός εργαλείου μέτρησης. Ο θετικισμός βεβαίως έχει μία μακρά ιστορία εξέλιξης, ωστόσο οι πιο πρώιμες και ριζοσπαστικές θέσεις του θεωρούσαν ότι έννοια του πολιτισμού, της συνείδησης, δεν μπορούν να αποτελούν έγκυρα αντικείμενα έρευνας, καθώς αποτελούν υποκειμενικά και όχι αντικειμενικά δεδομένα.

Η θετικιστική σκέψη δεν εμφανίστηκε ακριβώς με την μορφή μίας συγκεκριμένης σχολής αλλά επηρέασε διαφορετικά πεδία της ιστορίας. Βρίσκουμε δηλαδή πλευρές της λογικής του σε ποικίλα ρεύματα. Μία από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές του ήταν η κουλτούρα ποσοτικοποίησης των ιστορικών δεδομένων. Η συγκεκριμένη κουλτούρα εμπνεόταν από την ιδιαίτερη σύλληψη για το τι συνιστά εμπειρικά επαληθεύσιμη γνώση, που αναφέραμε προηγουμένως. Η κουλτούρα της ποσοτικοποίησης επιμέριζε το ιστορικό αντικείμενο βάσει ποσοτικών δεικτών, τους οποίους ο ιστορικός όφειλε να μελετήσει στο πλαίσιο της μακροχρόνιας κίνησης τους. Οι εμπορικές τιμές, η παραγωγικότητα ο πληθυσμός, αλλά και τα ληξιαρχικά κατάστιχα, οι γάμοι, οι γεννήσεις και οι θάνατοι αποτελούσαν χαρακτηριστικά παραδείγματα ποσοτικών δεικτών. Βάσει της διαχρονικής τους κίνησης μπορούμε να καταλάβουμε τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας. Ο ερευνητής δεν επιδιώκει την κατανόηση της κοινωνίας ως όλον, παρά την διαχρονική εξέταση ιδιαίτερων παραδειγμάτων συσχέτισης και αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε συγκεκριμένους δείκτες μέτρησης μίας κοινωνικής συνιστώσας, όπως τους παραπάνω. Ιδιαίτεροι κλάδοι της ιστορίας, όπως η οικονομική ιστορία και η ιστορική δημογραφία εργάζονταν σχεδόν αποκλειστικά βασισμένες στην ποσοτική μεθοδολογία που εμπνεόταν από τον θετικισμό.

Η εξέταση των ειδών και των σχολών θετικιστικής ιστορίας υπερβαίνει τους σκοπούς της παρούσας εργασίας. Υπό την άποψη όμως της ΝΚΙ οι διάφορες μορφές θετικισμού στην ιστορία αποτέλεσα μία βέβαιη πηγή έμπνευσης και κριτικής. Ένα από τα σημαντικότερα γνωρίσματα στο οποίο ασκήθηκε κριτική από την ΝΚΙ ήταν η υπόθεση ότι οι χρονικές περίοδοι είναι ομοιογενείς. Η δυνατότητα κάθετης ανάλυσης μεγάλων ιστορικών περιόδων βασίζεται πάνω σε μία θεώρηση συνέχειας, δηλαδή μη διαφοροποίησης των κοινωνιών υπό εξέταση. Η ανάδειξη του πολιτισμού ως αναλυτική κατηγορία της ΝΚΙ, όπως θα δούμε κλόνισε σε σημαντικό βαθμό την ιδέα περί ομοιογένειας μεγάλων χρονικών διαστημάτων.

Συμπερασματικά δεν μπορούμε να μιλάμε για θετικιστική σχολή με την κλειστή έννοια του όρου, δηλαδή της υιοθέτησης συγκεκριμένων αρχών ανάλυσης και επεξεργασίας δεδομένων. Αντιθέτως αποτέλεσε μία γενικότερη τάση η οποία εμφανίστηκε σε διαφορετικές σχολές. Η ποσοτική μεθοδολογία, χωρίς να συνδέεται αναγκαστικά αποκλειστικά με την θετικιστική θεώρηση διαπέρασε ολόκληρο το πεδίο των κοινωνικών επιστημών καθώς και των ιστορικών ρευμάτων της εποχής, συμπεριλαμβανομένης και της μαρξιστικής ιστοριογραφίας και της σχολής των Annales.

1.3 Η Μαρξιστική ιστοριογραφία

Οι έννοιες της κοινωνίας και της δομής είχαν διαφορετική σημασία στην μαρξιστική ιδεολογία σε σχέση με πιο θετικιστικές προσεγγίσεις στις κοινωνικές επιστήμες. Στον μαρξισμό η κοινωνία είχε έναν μονιστικό χαρακτήρα, γινόταν κατανοητό ως όλον. Υπό την άποψη αυτή ένας ερευνητής δεν μπορεί να πραγματοποιήσει αφαίρεση μίας μόνο πλευράς της κοινωνίας, κάτι που παρατηρείται πολύ συχνά στις θετικιστικές προσεγγίσεις στην ιστορία.

Αντιθέτως στον μαρξισμό ο τρόπος λειτουργίας μίας κοινωνίας προϋποθέτει την κατανόηση της ως σύστημα αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις διαφορετικές

πλευρές. Το επιμέρους, για παράδειγμα η πολιτική, η οικονομική, η πολιτισμική πλευρά πρέπει να εκκινεί από μία αρχική βάση κατανόησης του όλου της κοινωνίας. Στο μαρξιστικό θεωρητικό σύμπαν η δομή της κοινωνίας είναι όλον αλληλεξαρτημένων αφηρημένων πλευρών. Αυτό το όλον κατασκευάζεται ως αποτέλεσμα της θεωρητικής ανασύστασης της κοινωνίας υπό την άποψη των πλευρών που θεωρούνται σημαντικότερες έναντι άλλων για την αναπαραγωγή της κοινωνίας.

Στην μαρξιστική οντολογία υπάρχει μία αξιολογική κρίση όσον αφορά το αντικείμενο της έρευνας. Δεν συνιστούν όλα τα αντικείμενα εξίσου σημαντικές πλευρές. Σε αυτή τη λογική ο Μαρξ είχε αναφέρει ότι «Εάν η εξωτερική όψη των πραγμάτων ταυτιζόταν με την ουσία τους, καμία επιστήμη δεν θα χρειαζόταν» (Marx 1992: 956). Η επιστημονική μέθοδος επομένως σε αντίθεση με υπόλοιπες μεθοδολογίες έγκειται στο ότι είναι σε θέση να διακρίνει τις ουσιώδεις πλευρές ως προς το αντικείμενο της μελέτης του.

Στο πεδίο της ιστορίας, η μαρξιστική περιοδολόγηση της ιστορίας ισχυρίζεται ότι η κοινωνία περνάει μέσα από συγκεκριμένα ιστορικά στάδια, τα οποία με την σειρά τους καθορίζονταν από την διαλεκτική της ανάπτυξης φύσης και ανθρώπου. Το κάθε στάδιο αποτελεί εκείνη το αποτέλεσμα ενός ιστορικού συμβιβασμού ανάμεσα στην ισχύ των παραγωγικών δυνάμεων και τις διαμορφωμένες παραγωγικές σχέσεις. Το πέρασμα από το ένα στάδιο στο άλλο καθορίζεται από το βαθμό στον οποίο οι ήδη υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις αδυνατούν πλέον να ανταποκριθούν στις διαμορφωμένες παραγωγικές δυνάμεις. Ο μαρξισμός άρα θεωρεί ότι η κοινωνία διέπεται από ιδιαίτερους νόμους οι οποίοι μπορούν να περιγράψουν, να εξηγήσουν και να προβλέψουν την ιστορική κίνηση.

Σε κάθε ένα από τα παραπάνω στάδια εκτός από τις προ-ταξικές κοινωνίες συμβαίνει μία ιδιότυπη ταξική σύγκρουση ανάμεσα στις τάξεις που νέμονται την κοινωνική παραγωγή. Οι συλλογικές ταξικές αντιπαραθέσεις για την νομή των αγαθών της κοινωνικής παραγωγής καθορίζει εν τέλει όλες τις υπόλοιπες

πλευρές του κοινωνικού γίνεσθαι. Οι ανώτερες τάξεις έχοντας τον έλεγχο της πολιτικής και της στρατιωτικής εξουσίας, χρησιμοποιούν την ισχύ τους για την διαιώνιση της κοινωνικής εκμετάλλευσης. Υπό αυτή την άποψη τα βασικά υποκείμενα που δρουν στην ιστορία είναι οι τάξεις.

Οι μαρξιστές ιστορικοί δέχτηκαν σαφέστατα επιρροές από τις παραπάνω θέσεις και προσπάθησαν να διαμορφώσουν μια ιδιαίτερη μεθοδολογία έρευνας. Κατά την διάρκεια του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα υπήρξαν πολλά διαφορετικά παραδείγματα μαρξιστικής ιστοριογραφίας. Η μαρξιστική κοινωνική ιστορία που γράφτηκε από τους Webbs, G. D. H. Cole, R. H. Taney και Hammonds έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην ιστορία του εργατικού κινήματος και τον νόμο για τους φτωχούς, που απαγόρευε την επαιτεία (Eley 2005: 24).

Ένα από το βασικότερο ερώτημα που προσπάθησαν να απαντήσουν μαρξιστές ιστορικοί και ανθρωπολόγοι ήταν αυτό της μετάβασης από το ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα στο άλλο. Οι μαρξιστές ιστορικοί προσπάθησαν να περιγράψουν την κίνηση από τις προταξικές κοινωνίες στις δουλοκτητικές, στη συνέχεια την φεουδαρχία και τον καπιταλισμό. (Δημητρίου & Δημητρίου - Κοτσώνη ό.π.: σ. 99). Ενδεχομένως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα μαρξιστή ιστορικού που καταπιάστηκε με αυτό το ερώτημα είναι ο Hobsbawm. Ο συγκεκριμένος ερευνητής περιέγραψε αρκετά αποτελεσματικά τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόταν και έγραφε ένας μαρξιστής ιστορικός. Σε αντίθεση με την πολυδιάσπαση της ιστορίας σε επιμέρους κλάδους πολιτικής, οικονομικής, πολιτισμικής ιστορίας, ιστορίας των ιδεών κα, αντιπρότεινε την μελέτη της ιστορίας της κοινωνίας. Για την μελέτη της ιστορίας της κοινωνίας ο ιστορικός αρχικά αναζητεί τις γενικότερες υλικές συνθήκες μίας κοινωνίας . Στη συνέχεια ερευνά την συγκρότηση των παραγωγικών δυνάμεων και των τρόπων παραγωγής. Πάνω σε αυτή την ανάλυση τη μελέτη του καταμερισμού εργασίας, των μορφών ανταλλαγής και κατανάλωσης. Έπειτα από την παραπάνω ανάλυση εξετάζει τις κοινωνικές σχέσεις που αναδύονται και εν τέλει την ιδεολογία και τις μορφές συνείδησης που ανέκυπταν.

Υπό αυτή την έννοια ένας ιστορικός μπορεί να μιλήσει για τον πολιτισμό μόνο στο βαθμό στον οποίο έχει πρώτα πραγματοποιήσει μία ενδελεχή έρευνα πάνω στη γενικότερη σύγκρουση παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων μίας κοινωνίας. Τα ιδιαίτερα διακυβεύματα της ταξικής σύγκρουσης αντανακλούνται πάνω στις μορφές κοινωνικής συνείδησης. Έτσι η συζήτηση για τον πολιτισμό έχει ήδη ένα ισχυρό ταξικό πρόσημο, καθώς αυτή αποτελεί μία από τις βασικότερες κατηγορίες οργάνωσης των πολιτισμικών δεδομένων. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια αυτό αποτέλεσε και τη βάση της κριτικής της ΝΚΙ.

1.4 Η σχολή των *Annales d'histoire économique et sociale*

Η αποτίμηση της εκατονταετούς παραγωγής έργων της σχολής σκέψης των *Annales* αποτελεί μία ξεχωριστή πρόκληση, που υπερβαίνει το σκοπό αυτής της διπλωματικής εργασίας. Είναι βέβαιο όμως ότι οι έρευνες του περιοδικού άφησαν ένα σαφές στίγμα στην σύγχρονη ιστοριογραφία. Συνέβαλαν στο να τεθούν νέα ερωτήματα και να οριστούν νέες μέθοδοι προσέγγισης του ερευνητικού αντικειμένου. Από την ίδρυση του, το περιοδικό είχε μία διεπιστημονική προσέγγιση επικοινωνώντας με διαφορετικά επιστημονικά ρεύματα, όπως η γερμανική κοινωνική ιστορία, η γλωσσολογία, η γαλλική κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η γεωγραφία, ο μαρξισμός και άλλες. Για αυτό το λόγο το γαλλικό περιοδικό ιστορίας πέρασε μέσα από διαφορετικά ερευνητικά ερωτήματα και στάδια, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι δεν ήταν ποτέ κάτι μονοδιάστατο.

Το μεγάλο στοίχημα στο οποίο προσπάθησαν να ανταποκριθούν τα *Annales* την περίοδο της γέννησής τους ήταν η αμφισβήτηση της αντίληψης της ιστορίας ως ιστορία μεγάλων ανδρών. Αυτή η ιστορική προσέγγιση, που προερχόταν από παλαιότερα παραδείγματα ιστορίας και ιδιαίτερα του ιστορικισμού, αδυνατούσε να καταλάβει τη αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ατομική δράση και το ευρύτερο κοινωνικό και γεωγραφικό πλαίσιο.

Ο Lucien Febvre, ένας εκ των ιδρυτών του περιοδικού εισήγαγε την έννοια του γεωγραφικού πλαισίου στην ιστοριογραφία. Η θεώρηση ότι η ιστορία εκτυλίσσεται σε ένα γεωγραφικό πλαίσιο επιτρέπει στον ιστορικό να εισάγει διαφορετικού είδους αντικείμενα και δεδομένα στην εξιστόρηση. Η εξήγηση της πολιτική ιστορία πλαισιώνεται από την ιδιαίτερη σχέση με τον χώρο, τις ιδιαίτερες δυνατότητες που προσφέρει η σχέση με την γη, και οι κοινωνικές σχέσεις που αναδύονται στο πλαίσιο αυτής της αλληλεπίδρασης.

Ο March Bloch αποτέλεσε επίσης ένας εκ των ιδρυτών του περιοδικού των *Annales*. Εισήγαγε στην ιστοριογραφία την ντυρκεμιανή έννοια των συλλογικών αναπαραστάσεων μέσα από την έννοια των νοοτροπιών. Αυτό σήμαινε ότι η ιστορική πραγματικότητα δεν λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα γνωσιακό κενό, αλλά διέπεται από συγκεκριμένες νοηματικές δομές, τρόπους αναπαραστάσης και κατανόησης, οι οποίες προσδιορίζουν το νόημα της ατομικής εμπειρίας. Η έννοια της νοοτροπίας αντανακλούσε τον γενικότερο τρόπο ζωής μίας εποχής. Με την έννοια αυτή δεν εννοούσαν την ανώτερη κουλτούρα, τις τέχνες, ή την ιστορία των ιδεών, αλλά τις γενικότερες βάσεις πάνω στις οποίες ζούσε ένας πληθυσμός τη ζωή του. Αυτές οι νοοτροπίες επιβιώνουν στην μακροπερίοδο υπερβαίνοντας το χρονικό όριο του αιώνα.

Η πρώτη γενιά της σχολής των *Annales* πειραματίστηκε με νέα μεθοδολογικά εργαλεία στην ιστορία. Η έννοια της δομής, τουλάχιστον για την πρώτη ερευνητική περίοδο των *Annales*, λαμβάνει έτσι μια διαφορετική τροπή σε σχέση με τα προηγούμενα παραδείγματα δομιστικής ιστορίας. Με την έννοια της δομής, οι ιδρυτές των *Annales* εννοούσαν χωρικές και χρονικές ενότητες που συγκροτούσαν ιδιαίτερα ανθεκτικές νοοτροπίες. Παραδείγματα τέτοιων θεμάτων ήταν η αγροτική κουλτούρα, οι ποιμενικές νοοτροπίες, η λιμπιντο, οι σεξουαλικές πρακτικές, η παιδική ηλικία, ο θάνατος, πολιτισμικά δίκτυα, η ταβέρνα, η αντίληψη για την φύση, το πεπρωμένο, την θρησκεία στη πράξη, την πενία, την παραβατικότητα, τα φαντάσματα, τον «άλλο κόσμο», τις ιδέες για το υπερπέραν, το καρναβάλι (Eley ό.π.: 38). Μέσα από την ανάλυση τέτοιων αντικειμένων αναδεικνύονται οι νοοτροπίες των μαζών.

Σύμφωνα με τους ιδρυτές της σχολής των *Annales* οι νοοτροπίες αξιοποιούνται σε κάθε εποχή από τις άρχουσες τάξεις με σκοπό την εξασφάλιση της ηγεμονίας τους. Όπως ανέφερε και ο Bloch, η φεουδαρχία είναι μία χριστιανική νοοτροπία. Η συναίνεση των μαζών πάνω στους βασιλιάδες δεν επιβλήθηκε με τη βία αλλά στη βάση ενός στρώματος νοοτροπιών που επέτρεπαν την άσκηση της εξουσίας, όπως η πίστη στο ότι ο βασιλιάς είναι θεός.

Στη δεύτερη γενιά των *Annales* υπό τον Braudel η μέθοδος ιστορικής έρευνας απέκτησε μεγαλύτερη οργάνωση και συνοχή. Η προσπάθεια κατανόησης της ιστορικής πορείας μίας κοινωνίας στη βάση διαφορετικών πλαισίων κωδικοποιήθηκε στην έννοια «*histoire totale*», δηλαδή το ιστορικό όλον. Ο Braudel συστηματοποίησε μεθοδολογικά αυτή την έννοια οργανώνοντας την ιστορική έρευνα στη βάση τριών κλιμάκων χρόνου. Η μεγάλη διάρκεια είναι εκείνη η ιστορική ανάλυση που αναφέρεται στις δομικούς περιορισμούς, δηλαδή το κλίμα, την δημογραφία, τις βασικές οικονομικές και κοινωνικές δομές. Στην μεσαία διάρκεια περιγράφονται τα κοινωνικά συστήματα και τα κράτη. Ενώ στην τελευταία χρονικότητα, την *histoire événementielle*, τα γεγονότα εξηγούνται στη βάση της πρόθεσης και της δράσης των υποκειμένων. Στην παραπάνω ιεραρχία οι ενέργειες του υποκειμένου δεν αποτελούν μοχλό ουσιαστικής ιστορικής αλλαγής αλλά περισσότερο το αποτέλεσμα της επιρροής των υπόλοιπων δομών. Το ξεχωριστό υποκείμενο ως μοχλός αλλαγής χάνεται καθώς θεωρείται ότι είναι το ενεργούμενο γενικότερων αιτιολογιών.

Το περιοδικό επομένως είχε μια κατά βάση μακροσκοπική οπτική στην ιστορία. Οι έρευνες που πραγματοποιούσε αναφέρονταν σε αντικείμενα που υπερέβαιναν τον συμβατικό ιστορικό χρόνο και χώρο. Προσπαθούσε να πραγματοποιήσει αντιστοιχήσεις ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες, την γεωγραφία με το περιβάλλον, την κοινωνική οργάνωση και τις συλλογικές αναπαραστάσεις. Αν πραγματοποιήσουμε μία αφαίρεση σε αυτές τις κατηγορίες, τα *Annales* έβλεπαν την ανθρώπινη ιστορία ως ένα σύνολο διαφορετικών δομών, κάθε μία εκ των οποίων είχε τη δική της χρονικότητα. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα σε αυτές τις δομές είναι αυτό που δημιουργεί τα ιστορικά γεγονότα.

Οι ιδρυτές του περιοδικού είχαν εξ αρχής σημαντικές τάσεις προς τον δομισμό, όμως υπό τον Braudel αυτή η τάση έγινε ηγεμονική. Ένα σημαντικό τεκμήριο είναι η στροφή προς τις ποσοτικές μεθόδους που πραγματοποιήθηκε μετά τη δεκαετία του 50'. Για μια ολοκληρωμένη μελέτη ένας ερευνητής όφειλε να εξετάσει τους περιοδικούς κύκλους και τα χαρακτηριστικά του κλίματος και της βιολογίας ενός τόπου, την τεχνολογία και την δημογραφία της κοινωνίας. Στην ίδια κατεύθυνση, ο Ladorie αξιοποίησε ποσοτικούς δείκτες για να μελετήσει την διακύμανση των τιμών και της ποσότητας τροφής στις μεσαιωνικές κοινωνίες.

Σε σχέση με την μαρξιστική ιστοριογραφία καθώς και την αυστηρά θετικιστική, η σχολή των *Annales* μπόρεσε να εξετάσει τον πολιτισμό ως μία σχετικά αυτόνομη κατηγορία. Βεβαίως τα *Annales* επηρεάστηκαν από την μαρξιστική και την θετικιστική ιστοριογραφία, όμως κατάφεραν να αναπτύξουν και αυτοτελή χαρακτηριστικά. Η σχετική αυτονόμηση του πολιτισμού οδήγησε στην κατηγορία της νοοτροπίας, η οποία δεν ερμηνευόταν ως μία αυστηρά ταξική ιδεολογία. Δηλαδή ο πολιτισμός δεν αποτελεί απλώς ένα πεδίο έκφρασης των ταξικών αντιθέσεων. Αντιθέτως η χειραγώγηση της νοοτροπίας γίνεται με σκοπό την αναπαραγωγή της εξουσίας. Έτσι εξερευνήθηκε ένα εύρος πολιτισμικών ερευνητικών αντικειμένων στο ιστορικό πεδίο. Ο πολιτισμός εξετάστηκε ως μία γενικότερη νοηματική δομή η οποία υπερέβαινε το στενό προσωπικό ή διαγενεακό πλαίσιο. Ωστόσο η έμφαση στην ποσοτικοποίηση των δεδομένων έθεσε σημαντικά εμπόδια στην εξερεύνηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Υπό αυτή την άποψη και στην σχολή των *Annales* έχουμε μία μεγάλη ομογενοποίηση των δεδομένων.

Κεφάλαιο 2: Η πρωταρχική εμφάνιση της νέας κοινωνικής ιστορίας

2.1 Το ιστορικό ρεύμα του ιστορικού αναθεωρητισμού στην Αγγλία

Η αφετηρία της ΝΚΙ αρχίζει στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Η πολιτική συγκυρία στην οποία εμφανίζεται η ΝΚΙ χαρακτηρίζεται από έντονη πολιτική δραστηριότητα όπως αυτό καθορίστηκε από την σύγκρουση που ονομάστηκε Ψυχρός Πόλεμος. Ιδίως για την Δυτική Ευρώπη και τις ΗΠΑ, όπου γεννήθηκε και η ΝΚΙ, η συνδικαλιστική δράση των εργατών καθώς και η πολιτική ενεργοποίηση των φοιτητών αυξάνεται σημαντικά, πράγμα το οποίο επηρεάζει και το γενικότερο διανοητικό πλαίσιο της τότε επιστήμης.

Η ανάπτυξη της πολιτικής δραστηριότητας αποτελούσε αντανάκλαση της σύγκρουσης ανάμεσα σε δύο ριζικά διαφορετικά κοινωνικά συστήματα, από την μία πλευρά το στρατόπεδο του ιμπεριαλισμού και του καπιταλισμού, από την άλλη πλευρά το στρατόπεδο των χωρών που εκπροσωπούσαν την σοσιαλιστική οργάνωση της κοινωνίας. Σε αυτό το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, μία μεγάλη μερίδα φοιτητών εξοικειώθηκε με ζητήματα που είχαν να κάνουν με την ταξική καταπίεση και αντιπαράθεση. Επίσης σύμφωνα με τον Sewell η νέα αυτή γενιά βρέθηκε σε επαφή με την «αντικονφορμισμού», όπως αυτή εκφραζόταν μέσα από την υιοθέτηση ενός διαφορετικού προτύπου ζωής σε σύγκριση με το παράδειγμα του σκληρά εργαζόμενου Χριστιανού της μεσοαστικής Αμερικής (Sewell 2005: 76).

Εντός αυτού του ιδιαίτερα οξυμένου πολιτικού, οικονομικού και στρατιωτικού περιβάλλοντος, η ιστοριογραφία έγινε άλλο ένα σημαντικό πεδίο ανταγωνισμού. Η θετικιστική ιστοριογραφία καθώς και οι καθηγητές των παλαιότερων ιστοριογραφικών παραδόσεων εισήλθαν επίσης σε αυτή την αντιπαράθεση υιοθετώντας πιο συντηρητικές θέσεις όσον αφορά την ανάγνωση της κοινωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας αποτέλεσε στην αγγλική ιστοριογραφική παράδοση η λεγόμενη «φιλελεύθερη ερμηνεία της ιστορίας». Οι ιστορικοί που υιοθετούσαν αυτή τη παράδοση θεωρούσαν ότι η Βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία (1790-1840), συνέβαλε στο ανέβασμα του βιοτικού

επιπέδου των λαϊκών τάξεων, καθώς το μέσο ημερομίσθιο και η δυνατότητα πρόσβασης σε τροφή ανέβηκε. Επίσης ότι κατά την συγκεκριμένη περίοδο ο αγγλικός κοινοβουλευτισμός διαμορφώθηκε με έναν ειρηνικό τρόπο.

Αυτές οι ιδέες δεν ήταν ανεξάρτητα συμπεράσματα μίας αδιαμεσολάβητης και αντικειμενικής παρατήρησης. Η νέα γενιά των ιστορικών έβλεπε ότι η παραπάνω ιστορική αφήγηση προσπαθούσε να αποτυπώσει έναν 18^ο αιώνα δίχως ταξικές συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις. Ιδιαίτερα δε ότι αυτή η αφήγηση εμπνέεται από τις ιδέες της κλασικής πολιτικής οικονομίας του Smith και του Ricardo περί μίας σταδιακής κίνησης προς την ανάπτυξη και την πρόοδο. Μία τέτοια όμως ιστοριογραφική θέση είχε πολύ συγκεκριμένες πολιτικές συνέπειες. Στο βαθμό που η πρόοδος αποτελεί μία αντικειμενική κίνηση της ιστορίας, αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι στο σήμερα δεν χρειάζεται να παλέψουν πολιτικά για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, εφόσον έτσι και αλλιώς αυτό θα έρθει με το πλήρωμα του χρόνου. Επομένως η συγκεκριμένη ιδέα δικαιολογούσε μία στάση πολιτικής παθητικότητας στο σήμερα.

Η τεκμηρίωση της θεωρίας περί ειρηνικής μετάβασης έγινε με βάση τα εργαλεία της ποσοτικής ιστορίας και ως εκ τούτου τα αποτελέσματα ήταν ιδιαίτερα πειστικά σε μια περίοδο που η γλώσσα της επιστήμης έπρεπε να έχει μία αριθμητική διάσταση. Υπήρχαν όμως τόσο μαρτυρίες όσο και έρευνες οι οποίες παρουσίαζαν μία διαφορετική εικόνα σε σχέση με την παραπάνω αφήγηση. Ερευνητές, δημοσιογράφοι και ιστορικοί που έγραψαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα όπως οι Hammonds, ο Webb, ο G. D. H. Cole διατήρησαν μέσα από τα γραπτά τους την μνήμη των «θυμάτων» της Βιομηχανικής επανάστασης, όπως επίσης και η μαρξιστική ιστοριογραφία της εποχής, όπως το διάσημο έργο του Ένγκελς «*Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*». Οι αναλύσεις και τα δεδομένα τους αποτελούσαν μία συλλογή ενός μεγάλου ιστορικού υλικού και πηγών ως προς τα χαρακτηριστικά της περιόδου της βιομηχανικής επανάστασης. Αυτό το υλικό αγνοήθηκε παντελώς από τους εκπροσώπους του «αναθεωρητικού» φιλελεύθερου ρεύματος.

Έτσι παρότι οι ποσοτικές μετρήσεις οδηγούνταν προς το ένα συμπέρασμα, υπήρχε ήδη ένα σώμα ερευνών που εμφάνιζαν μία άλλη κατάσταση. Η θετικιστική ιστορία αντιμετώπιζε αυτή την αντίθεση λέγοντας ότι το υποκειμενικό βίωμα είναι μία αναξιόπιστη και μη έγκυρη πηγή πληροφοριών. Ιδιαίτερα ισχυρίζονταν ότι η μνήμη μιας καταστροφικής μετάβασης στην βιομηχανική εποχή για τις λαϊκές τάξεις δεν είχε να κάνει με την αντικειμενική τους κατάσταση αλλά με την διαμόρφωση μίας νέας ευαισθησίας, που είχε ως αποτέλεσμα οι άνθρωποι να αναφέρουν πιο συχνά τις δυστυχίες τους (Thompson 2018 : 15).

Υπό αυτή την άποψη η θετικιστική ιστορία θεωρούσε ότι το υποκειμενικό βίωμα είναι ένα ιστορικό τεκμήριο μικρότερης αξίας συγκριτικά με τα «σκληρά δεδομένα» της ποσοτικής ιστορίας. Έτσι η αντίθεση ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις ως προς την είσοδο στην βιομηχανική εποχή ήταν στην πραγματικότητα ένα μεθοδολογικό ερώτημα ως προς το ποια τεκμήρια αποτελούν αντικείμενο της ιστορίας.

2.2 Οι ανεπάρκειες της μαρξιστικής ιστοριογραφίας και των *Annales*

Οι εθνικές ιστοριογραφικές παραδόσεις αποτέλεσαν σημαντικές πηγές από τις οποίες εμπνεύστηκε η ΝΚΙ. Ο μαρξισμός και τα *Annales* αποτέλεσαν επίσης σημαντικές πηγές, μέσω των η ΝΚΙ σχημάτισε τις βασικές έννοιες και μεθοδολογία της. Όσον αφορά το μαρξισμό, η κριτική που κυριάρχησε ήταν ότι μαρξιστικές ιστοριογραφίες έδιναν υπερβολική έμφαση στην οικονομική δομή παραγνωρίζοντας άλλες πλευρές της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου είναι ιδιαίτερα αντιπροσωπευτική, καθώς εκεί έγινε μια απόπειρα συγγραφής μιας αποκλειστικά μαρξιστικής ιστοριογραφίας. Το Κομμουνιστικό Κόμμα του Η.Β. είχε μία ομάδα ιστορικών η οποία λειτούργησε από το 1946 μέχρι το 1956. Την χρονολογία εκείνη η ομάδα έφυγε από το ΚΚ έπειτα από τα γεγονότα της επέμβασης του στρατού της ΕΣΣΔ στην Ουγγαρία. Κατήγγειλε την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης για αυταρχισμό και μη υιοθέτηση

δημοκρατικών αρχών στην εξωτερική πολιτική. Ένας μεγάλος όγκος των ιστορικών εκείνων υιοθετούσαν μία παρόμοια κριτική όσον αφορά τον μαρξισμό.

Η παραπάνω κριτική όριζε ότι ο μαρξισμός εν τέλει αντιμετωπίζει το «εποικοδόμημα» ως ένα ζήτημα δευτερεύουσας σημασίας όσον αφορά την ιστορική ανάλυση. Η θέση ότι ο πολιτισμός, οι νομικές μορφές, η συνείδηση αποτελούν ζητήματα τα οποία θεμελιώνονται πάνω στις ιστορικά διαμορφωμένες παραγωγικές σχέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους θεμελιώνονται πάνω στις παραγωγικές δυνάμεις, οδηγούσε στην αδυναμία ουσιαστικής εξέτασης των μορφών του εποικοδομήματος (Eley ό.π.: 16).

Ως εκ τούτου ένα τέτοιο ιστορικό σχήμα αδυνατούσε να εισάγει τις πολιτικές και τις ιδεολογικές διαστάσεις της ιστορικής κίνησης (στο ίδιο: 14). Οι παραγωγικές σχέσεις φαίνεται να έχουν μία απόλυτη και αδιαμεσολάβητη επίδραση στην κοινωνική συμπεριφορά, ενώ οι ίδιες οι ιδέες και τα συναισθήματα των ανθρώπων που έζησαν στο παρελθόν αποκτούν ένα περιθωριακό ρόλο στη πορεία της ιστορικής εξέλιξης ή εισάγονται στο βαθμό στον οποίο μπορούν να συνδεθούν με την ταξική πάλη.

Η μετάφραση και η δημοσίευση των έργων του Gramsci στην μαρξιστική βιβλιογραφία συνδέθηκε με την παραπάνω κριτική περί μηχανιστικής κατανόησης του σχήματος παραγωγικές δυνάμεις-παραγωγικές σχέσεις. Με την έννοια της ηγεμονίας, ο Gramsci προσπάθησε να καταδείξει το πώς η πολιτική εξουσία της αστικής τάξης βασίζεται πάνω σε ένα εύρος πρακτικών, προσδοκιών και αντιλήψεων βάσει των οποίων διαμορφώνεται η καθημερινότητα της κοινωνίας. Η κυριαρχία δεν βασίζεται μόνο πάνω στην στρατιωτική και νομική ισχύ, αλλά και στην συστηματική διαμόρφωση αυτού του στρώματος αντιλήψεων στην κοινωνία. Η πολιτισμική ηγεμονία εγκαθιδρύεται μέσα από τη εισαγωγή συγκεκριμένων παραδόσεων και πρακτικών έναντι άλλων, οι οποίες συμβάλλουν εν τέλει στη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης. Η πολιτική κοινωνία και το κράτος είναι οι βασικοί μοχλοί που κινητοποιούνται σε αυτή τη κατεύθυνση. Το πρεστίτζ, η πίστη στην ανωτερότητα του πολιτισμού της αστικής

τάξης διαμορφώνουν έτσι αγωγούς άντλησης συναίνεσης από τις καταπιεζόμενες μάζες.

Συγκριτικά με τις πιο παραδοσιακές μαρξιστικές αναλύσεις, η γκραμισιανή παρέμβαση έστρεψε τη προσοχή σε μία μέχρι στιγμής παραμελημένη πλευρά του πολιτικού βίου. Σε σχέση με πιο παραδοσιακές θεωρήσεις της επαναστατικής διαδικασίας, θεωρεί ότι τα κομμουνιστικά κόμματα οφείλουν να ασκούν κριτική σε αυτό το στρώμα αντιλήψεων, με σκοπό την αμφισβήτηση της πολιτισμικής ηγεμονίας του αντιπάλου. Η παραπάνω κριτική αποτέλεσε την εφαρμοσμένη πολιτική έκφραση μίας γενικότερης θεωρητικής αμφισβήτησης του κλασικού μαρξιστικού σχήματος των παραγωγικών δυνάμεων-παραγωγικών σχέσεων. Με το γκραμισιανό σχήμα αποπειράθηκε η απόδειξη της θέσης ότι το εποικοδόμημα δεν είναι μία συζήτηση δευτέρας διαλογής, εξαρτώμενο κυρίως από την οικονομική βάση.

Η παραπάνω κριτική προσπάθησε έτσι να αμφισβητήσει την γενικότερη ισχύ του μαρξιστικού δομισμού και των δομιστικών θεώρησεων γενικότερα. Στη θέση μίας θεώρησης που αντιλαμβανόταν την ιδεολογία ως την έκφραση συγκεκριμένων θεσμών και δομών, η λεγόμενη Νέα Αριστερά στην Αγγλία ξεκίνησε μία συζήτηση αναθεώρησης της έννοιας της ιδεολογίας και του πολιτισμού. Ο κριτικός αναστοχασμός άρχισε να εστιάζει στη σημασία της ζώσας εμπειρίας και του περιεχομένου του νοήματος του υποκειμένου, έναντι πιο άκαμπτων θεωρήσεων του πολιτισμού.

Οι ιστορικοί που επρόκειτο να διαμορφώσουν την ΝΚΙ άσκησαν μια παρόμοια κριτική στα *Annales*. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, το περιοδικό έπειτα από τον Β΄ ΠΠ είχε υιοθετήσει σε ένα μεγάλο βαθμό το δομιστικό ιστοριογραφικού παραδείγματος των Braudel. Στην συγκεκριμένη ιστορική αφήγηση ηγεμόνευε η έννοια της δομής με αποτέλεσμα η παρουσία και η δράση των πραγματικών ανθρώπων με τα κίνητρα τους να απουσιάζει. Η ατομική συμπεριφορά, τα κίνητρα, οι εμπειρίες δεν είχαν κανένα ρόλο στην ιστοριογραφία των *Annales*. Οι συνειδητές απόψεις των ανθρώπων δεν είχαν μεγάλη ιστοριογραφική αξία.

Επίσης η αφηγηματική συγκρότηση των *Annales* αποτύπωναν μία ιστορία δίχως αλλαγές, τροποποιήσεις. Από την στιγμή που η ιστορική χρονικότητα έτεινε να ασχολείται περισσότερο με την κλίμακα των δεκαετιών ή των αιώνων, οι μοριακές αλλαγές που συνέβαιναν σε πολιτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο και που είχαν τεράστια σημασία για τους ανθρώπους που τις βίωσαν, δεν είχαν ιδιαίτερη θέση στην ιστορία. Έτσι τα *Annales* εκείνης της εποχής δεν διαμόρφωσαν μια θεωρία για τη κοινωνική αλλαγή. Η ιστοριογραφία των *Annales* απέπνεε μία ιστορική κίνηση δίχως αλλαγές και με έντονη την αίσθηση της σταθερότητας.

2.3 Η αγγλική παράδοση των μελετών στην αγγλική λογοτεχνία

Οι διαφωνίες που εκφράστηκαν απέναντι στα βασικά ιστορικά ρεύματα της περιόδου αντανάκλυσαν έως ένα βαθμό την κρίση του δομισμού στην ιστορία. Οι ιστορικές αφηγήσεις δεν άφηναν καθόλου περιθώριο στην συνείδηση και την δράση του ξεχωριστού υποκειμένου. Η πολιτιστική ποικιλομορφία ομογενοποιούνταν στη βάση γενικευτικών ιστορικών εξηγήσεων. Όσον αφορά την περίπτωση των άγγλων ιστορικών, η παραπάνω προβληματική συνδέθηκε με την αγγλική παράδοση της λογοτεχνικής κριτικής και ειδικότερα την συμβολή του Mathew Arnold. Ο τελευταίος έζησε στην Αγγλία στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, εξελέγη καθηγητής ποίησης στην Οξφόρδη και είναι γνωστός για την θεωρητική συμβολή του στο ζήτημα του λαϊκού πολιτισμού (Leerseen 2006: 64).

Η προσέγγιση του Arnold αντανάκλυσε μία γενικότερη ανησυχία των ανώτερων στρωμάτων της αγγλικής κοινωνίας εκείνης της περιόδου, που είχε να κάνει με το γεγονός ότι για πρώτη φορά δίνονται δημοκρατικά δικαιώματα στις πλατειές μάζες. Η είσοδος της εργατικής τάξης στον εκλογικό βίο εμπειρείχε ως δυνατότητα τον κίνδυνο εκτροχιασμού της δημόσιας πολιτικής. Στη βάση αυτής της προβληματικής αποπειράθηκε να αναλύσει τα χαρακτηριστικά των πλατιών, άπορων και δίχως κατοχή ιδιοκτησίας μαζών που εισάγονταν στο δημόσιο βίο με ιδιαίτερα έμφαση στην πολιτισμική τους συγκρότηση (Sicandi 2007: 194).

Το σημαντικότερο έργο του Arnold αποτέλεσε το «*Culture and Anarchy*», με το οποίο επεξεργάστηκε ζητήματα που είχαν να κάνουν με το βίωμα και τον πολιτισμό της εργατικής τάξης. Ο Arnold στο συγκεκριμένο βιβλίο, εκφράζοντας τη μέση αντίληψη των αριστοκρατικών στρωμάτων της αγγλικής κοινωνίας θεωρούσε η εργατική τάξη θα μπορούσε να αποτελέσει μελλοντικό κίνδυνο για το πολιτικό κατεστημένο (ο.π., 2007: 190). Η ιδιοτυπία όμως της προσέγγισης του Arnold έγκειτο στην απόπειρα κατανόησης της εργατικής τάξης υπό την άποψη των πολιτισμικών της χαρακτηριστικών. Ο Arnold έβλεπε στον μέσο εργάτη ένα παράδειγμα ανυπακοής. Αυτή η ανυπακοή που ήταν εγγεγραμμένη με την μορφή ενός οργανωμένου πολιτισμικού συστήματος ήταν αυτό διαμόρφωνε την την πιθανότητα μελλοντικής αναταραχής (Sicandi 2007: 194).

Προκειμένου λοιπόν να μην επιτευχθεί αυτό το σενάριο, ο Arnold θεωρούσε ότι έπρεπε να ενεργοποιηθεί ο εκπολιτιστικός ρόλος της εκπαίδευσης. Στη θέση του πολιτισμού της ανυπακοής, η οργανωμένη εκπαίδευση θα ανασυγκροτούσε τις αντιλήψεις και τα συναισθήματα της εργατικής τάξης, προκειμένου τα μέλη της να μην έλκονται από την ανάγκη της πολιτικής ή συνδικαλιστικής οργάνωσης. Η εκπαίδευση λοιπόν θα αναλάμβανε το έργο της σταδιακής διαμόρφωσης των ιδεών των πλατειών μαζών. Στη θέση των προηγούμενων φεουδαρχικών δεσμών, η εκπαίδευση θα καλλιεργούσε αυτή τη φορά νέους δεσμούς υποταγής στην καθεστηκυία τάξη (Wilson 2002: 310).

Η ενασχόληση του Arnold με τον πολιτισμό δεν οφειλόταν σε κάποια ανάγκη εξέτασης του πολιτισμού καθ'αυτού, αλλά περισσότερο αποτέλεσε ένα ζήτημα που ανέκυψε μέσα από τον προβληματισμό για το πώς θα επιτευχθεί η κοινωνική ειρήνη. Το σημείο κλειδί για τον Arnold δεν ήταν η οικονομική καταπίεση αλλά η πολιτισμική ταυτότητα αυτό που θα παρήγαγε τις κοινωνικές εξεγέρσεις του μέλλοντος. Υπό αυτή την άποψη με την έννοια της «αναρχίας» ο Arnold αναφέρεται στον διαρκή μελλοντικό κίνδυνο για την κοινωνική σταθερότητα που μπορεί να ανακύψει. Παρόλα αυτά εν τέλει ο Arnold σχηματοποιεί έναν ορισμό για τον πολιτισμό. Αποτελεί ένα είδος γνώσης, μια πνευματική κατάσταση που δεν ανάγεται στην εξωτερική πραγματικότητα. Ο

πολιτισμός αποτελεί κάτι το οποίο μπορεί να διαμορφωθεί ως αποτέλεσμα της εκπαίδευσης και με σκοπό την κατίσχυση των συμφερόντων της κοινωνίας. Δηλαδή ο πολιτισμός έχει εκπολιτιστικό ρόλο μέσα από την προοδευτική καλλιέργεια του πνεύματος.

Οι θεωρήσεις του Arnold άσκησαν σημαντική επιρροή στον τομέα της λογοτεχνικής κριτικής στην Αγγλία. Αποτέλεσαν ένα σημαντικό καταστάλαγμα σκέψης και για μελλοντικούς θεωρητικούς του πολιτισμού. Για παράδειγμα ο Leavis δέχτηκε άμεσες επιρροές από τον Arnold αναπαράγοντας τις βασικές αρχές του δεύτερου. Παρότι αυτό το σώμα ιδεών είχαν συγκροτηθεί από διανοούμενους που είχαν εχθρική στάση απέναντι στις διεκδικήσεις και τον πολιτισμό των κατώτερων στρωμάτων, αποτέλεσε μία σημαντική επιρροή πάνω σε μελλοντικές απόπειρες κατανόησης του πολιτισμού από μία ριζοσπαστική και προοδευτική ματιά. Στους Arnold και Leavis ο πολιτισμός είναι εκείνη η κορυφαία πλευρά βάσει της οποίας συγκροτείται ένα κοινωνικό υποκείμενο και καθίσταται απειλητικό. Η τάση για μη αναγωγισμό σε οικονομικές κατηγορίες αλληλεπίδρασε με τις αναζητήσεις των ιστορικών της ΝΚΙ στον τομέα του πολιτισμού (Gikandi 2007: 189).

Κεφάλαιο 3: Η τάξη ως παράγωγο πολιτισμικών διαδικασιών

3.1 Η ομάδα ιστορικών του ΚΚ Ηνωμένου Βασιλείου

Η ομάδα των ιστορικών που εγκατέλειψαν το Κομμουνιστικό Κόμμα Η.Β., προσπάθησαν να ανταποκριθούν στην παραπάνω κρισιακή γνωσιακή συγκυρία

και αποπειράθηκαν να γράψουν ένα νέο είδος ιστορίας. Ο σκοπός δεν ήταν η συγγραφή ενός νέου έργου για το πώς γράφεται η ιστορία, αλλά να αποτυπώσουν στην πράξη το πώς μπορούν να υπάρξουν νέα παραδείγματα ιστορικής γραφής. Το έργο των E. P. Thompson και Raymond Williams είναι από πολλές πλευρές συμπληρωματικό. Οι δύο ιστορικοί εκκινούσαν από παρόμοιους προβληματισμούς ως προς την αξιολόγηση της κατάστασης της ιστοριογραφίας της εποχής τους. Ο E. P. Thompson σε μία προσπάθεια αντιμετώπισης και της «φιλελεύθερης ερμηνείας της ιστορίας» (Ιγκερς 1991: 190) ξαναέγραψε την ιστορία των πρώτων κρίσιμων δεκαετιών της Αγγλίας έπειτα από την Γαλλική Επανάσταση δίνοντας έμφαση στην πολιτικά, θρησκευτικά και λαϊκά πολιτισμικά ρεύματα της περιόδου. Ο Raymond Williams από την άλλη προσπάθησε μέσα από το έργο του *“The Long Revolution”* να αναλύσει την σταδιακή ανάπτυξη του τύπου, των γραμμάτων, του εγγράμματου κοινού και των Τυπικών Αγγλικών στην Αγγλία της πρώιμης νεωτερικότητας (Williams 2001: 30). Όπως θα δείξουμε στο παρόν κεφάλαιο οι δύο διανοητές οδηγούνται σε μία σχετικά κοινή θεώρηση της τάξης ως μία πολιτισμική κατηγορία.

3.2 Η Συγκρότηση της Αγγλικής Εργατικής Τάξης του E. P. Thompson

3.2.1 Σκοπός του έργου

Η *Συγκρότηση της Αγγλικής Εργατικής Τάξης* γραμμένο στα 1963 ήταν το σημαντικότερο έργο του Thompson, στο οποίο και έδειξε την ιδιαίτερη ερευνητική του μέθοδο. Με το έργο του ο Thompson επιχειρεί μια διπλή υπέρβαση. Αφενός το έργο του εντάχθηκε σε μία γενικότερη προσπάθεια επαναξιολόγησης της περιόδου της Βιομηχανικής επανάστασης, αφετέρου αποτέλεσε μία απόπειρα έμπρακτης ανάδειξης των ελλειμμάτων μίας οικονομίστικης μαρξιστικής θεώρησης για την τάξη.

Υπό την άποψη του περιεχομένου, το βιβλίο δεν τηρεί αυστηρή συνέχεια ενός γραμμικού ιστορικού χρόνου. Αντιθέτως παρουσιάζει το πώς ποικίλες δυναμικές

και τάσεις συνέτειναν στην γενικότερη συγκρότηση της αγγλικής εργατικής τάξης. Το βιβλίο είναι μία βυθοσκόπηση στον πολιτικό, θρησκευτικό και ευρύτερο πολιτιστικό υπόστρωμα της Αγγλικής κοινωνίας από το τέλος της Γαλλικής Επανάστασης μέχρι και την τέταρτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Για αυτό τον λόγο τα κεφάλαια δεν ακολουθούν μια ευθύγραμμη εξιστόρηση. Η τελική συγκρότηση της Αγγλικής εργατικής τάξης είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης διαφορετικών παραγόντων που αφορούν την θρησκεία, την πολιτική, ή την συμβολική οργάνωση του λαϊκού πολιτισμού.

Ο Thompson υιοθετούσε την μαρξιστική θέση ότι η συγκρότηση της εργατικής τάξης έχει ως προϋπόθεση την ανάπτυξη των νέων κεφαλαιοκρατικών παραγωγικών σχέσεων. Αναφέρει ότι «η ταξική εμπειρία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις παραγωγικές σχέσεις μέσα στις οποίες γεννιούνται- ή εισέρχονται δίχως να το θέλουν – οι άνθρωποι». (Thompson ό.π.: 9). Υιοθετεί το σχήμα της μετάβασης από τον φεουδαρχικό στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, όπως αυτός εκφράστηκε μέσα από την μαζική προλεταριοποίηση των τέως δουλοπάροικων. Ωστόσο θεωρούσε ότι η διαδικασία της συγκρότησης δεν αποτελούσε μια εξωυποκειμενική διαδικασία. Αναφέρει ότι η τάξη δεν είναι ένα «πράγμα» (it), με την έννοια ότι η αλλαγή από την μία κατάσταση στην άλλη έγινε μέσω μιας παθητικής απορρόφησης των νέων παραγωγικών σχέσεων από τις λαϊκές μάζες. Η τάξη δεν είναι απλώς το αδιαμεσολάβητο αποτέλεσμα της οικονομικής αλλαγής και της πολιτικής καταπίεσης. Η τομή στην εννοιολόγηση της τάξης έγκειται στο γεγονός ότι τα υποκείμενα της ιστορίας συμμετέχουν ως συνειδητοί συντελεστές. Για αυτό τον λόγο η *Συγκρότηση* δίνει μεγαλύτερη έμφαση σε αυτό που ονομάζεται στην μαρξιστική ορολογία ως «εποικοδόμημα».

Έτσι σε αντίθεση με την κλασική μαρξιστική ιστοριογραφία, ο Thompson προσπαθεί να εξετάσει το πώς η νέα πραγματικότητα της προλεταριοποίησης κωδικοποιήθηκε μέσα από τα διάφορα θρησκευτικά, πολιτικά και πολιτισμικά ρεύματα. Σύμφωνα με τον Thompson η μελέτη αυτού του πολύμορφου μωσαικού είναι το κλειδί για την κατανόηση της διαμόρφωσης της συλλογικής ταυτότητας της τάξης. Για αυτό τον λόγο η σκέψη, τα συναισθήματα και οι

εμπειρίες της αγγλικής εργατικής τάξης καθίστανται πραγματικά ισάξια ιστορικά τεκμήρια με τα ποσοτικά δεδομένα (Αβδελά 1995: 176). Στη βάση αυτού του πολιτισμού μπόρεσε και αναδύθηκε η ταξική συνείδηση και στη συνέχεια οι μορφές πολιτικής πάλης (Eley ό.π.: 55). Ας εξετάσουμε ορισμένα παραδείγματα στη συλλογιστική του Thompson.

3.2.2 Η Βιομηχανική επανάσταση και η καταστροφή των προνομίων των συντεχνιών

Οι συντεχνίες αποτέλεσαν ένα σύστημα οργάνωσης επαγγελματών στους αστικούς χώρους, οι οποίοι εμφανίστηκαν στο μεσαίωνα και οδηγήθηκαν σταδιακά προς την αποσάθρωση κατά την διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Οι συντεχνίες είχαν μια ιδιαίτερη θέση στο πλαίσιο της ιεραρχίας της μεσαιωνικής κοινωνίας και διαφοροποιούνταν τόσο από τους ανειδίκευτους τεχνίτες, όσο και από την κατώτερη αριστοκρατία. Τα μέλη των συντεχνιών παρήγαγαν προϊόντα, τα οποία για την κατασκευή τους προϋπέθετε γνώση και τέχνη. Διέπονταν από μία ιδιαίτερη εσωτερική ιεραρχία με πειθαρχικούς κώδικες που είχαν ως σκοπό την προφύλαξη και την οριοθέτηση τους από άλλες συντεχνίες που παρήγαγαν παρόμοια προϊόντα. Η πιο κλασσική διάκριση στο εσωτερικό τους είχε να κάνει με τους «μάστορες» έναντι των «τεχνητών» και των «μαθητευόμενων», οι οποίοι είχαν μια κατώτερη θέση εντός κάθε εργαστηρίου.

Η Βιομηχανική Επανάσταση στην Αγγλία αποτέλεσε μία διαδικασία που ξεκίνησε στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα και κλιμακώθηκε στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου}. Βαθμιαία το σύστημα των συντεχνιών άρχισε να χάνει το δικαίωμα αποκλειστικής παραγωγής προϊόντων και αδυνατούσαν να ανταγωνιστούν μανιφακτούρες και τις βιομηχανικές μονάδες. Από την καταστροφή του συστήματος των συντεχνιών και της μαθητείας δημιουργήθηκε και η κύρια μάζα των νέων προλετάρων. Η νέα ζωή των προλετάρων σήμαινε και τη δραματική μείωση του βιοτικού τους επιπέδου. Η εργασιακή ανασφάλεια, η φτώχεια και τα γνωρίσματα κοινωνικής περιθωριοποίησης γιγαντώθηκαν, την ίδια στιγμή που

δεν είχε ξαναεμφανιστεί τέτοιων διαστάσεων συσσώρευση πλούτου. Υπό πολλές έννοιες η φτώχεια αυτού του είδους ήταν μία νέα ιστορική εμπειρία, την οποία δεν είχαν ξαναβιώσει οι λαϊκές μάζες. Προσπάθησαν δε να κωδικοποιήσουν και να ερμηνεύσουν την νέα κατάσταση μέσα από τα ήδη υπάρχοντα ηθικά, γνωσιακά, συναισθηματικά και πολιτισμικά μέσα που είχαν για την ανάγνωση της πραγματικότητας.

3.2.3. Τα ηθικά, ιδεολογικά και θρησκευτικά πολιτισμικά μέσα ανάγνωσης της εκμετάλλευσης

Η «ηθική οικονομία», ο «εκ γενετής ελεύθερος Άγγλος» και ο Μεθοδισμός αποτέλεσαν ορισμένα από τα σημαντικότερα εργαλεία κωδικοποίησης της νέας κατάστασης. Οι νέοι προλετάριοι που δημιουργήθηκαν είχαν την ιστορική εμπειρία μίας κατάστασης όπου οι ίδιοι ήταν οι οργανωτές της παραγωγής. Αγόραζαν τα προϊόντα για τις ανάγκες τους και πωλούσαν τα δικά τους στη βάση μίας ηθικής, η οποία είχε τελείως διαφορετικές ορίζουσες από τον στόχο της οικονομικής κερδοφορίας. Επρόκειτο για την λεγόμενη «ηθική οικονομία», όπου ο καταναλωτής είχε το δικαίωμα να έχει λόγο πάνω στην τιμή πώλησης των αγαθών. Η τιμή δεν οριζόταν στη βάση της συνισταμένης ζήτησης και προσφοράς αλλά με βάση ένα εθιμικό δίκαιο που αφορούσε την ορθή τιμή πώλησης. Στην Αγγλία υπήρχε μία βαθιά παράδοση κινητοποίησης του όχλου σε περιπτώσεις ξεπεράσματος της ηθικά ορθής τιμής πώλησης ενός προϊόντος. Οι κινητοποιήσεις, οι βιαιοπραγίες, οι απαλλοτριώσεις ήταν μία συνήθης συνθήκη στην ζωή στις πόλεις και την επαρχία του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα. Η κοινή συνισταμένη αυτών των μορφών λαϊκής αντίστασης ήταν όταν οι έμποροι υπερτιμολογούσαν τα άμεσα και βασικά αγαθά όπως στο ψωμί.

Η «ηθική οικονομία» προϋπέθετε όμως μία αμοιβαία αποδοχή αυτού του εθιμικού δικαίου, πράγμα το οποίο όμως περιορίστηκε δραστικά την περίοδο της Βιομηχανικής επανάστασης. Αντικαταστάθηκε από την ηθική της «πολιτικής οικονομίας» και τον ακραίο ατομικισμό, σύμφωνα με την οποία στόχος είναι η

άκρατη κερδοφορία. Ο ηθικός πυρήνας που επέτρεπε τις παραπάνω κινητοποιήσεις αδυνατούσε πλέον να συγκροτήσει τις μάζες σε μία κατεύθυνση διεκδίκησης των συμφερόντων τους. Αυτό δεν σήμαινε όμως και την οριστική εξαφάνιση της ως τρόπο αντίληψης των οικονομικών συναλλαγών. Η «ηθική οικονομία» αντιπροσώπευε ένα παράδειγμα μη ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων. Υπό αυτή την άποψη διατηρούσε στο εσωτερικό της τη δυνατότητα μετεξέλιξης της σε μία ηθική περί μη εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο.

Σύμφωνα με τον Thompson το δικαίωμα στην ηθικά σωστή τιμή συσχετιζόταν με άλλη μια διευρυμένη λαϊκή πεποίθηση αυτή του του «εκ γενετής ελεύθερου Άγγλου». Η συγκεκριμένη πεποίθηση σήμαινε ότι το κράτος όφειλε να σεβαστεί τα όρια στην ζωή και την δραστηριότητα του πολίτη. Η σχέση κράτους πολίτη αντιπροσώπευε μία ηθική συναίνεση, ένα «κοινωνικό συμβόλαιο» θα μπορούσαμε να πούμε το οποίο βασιζόταν στην ύπαρξη ορισμένων στοιχείων πολιτικής ελευθερίας, την αδυναμία του κράτους να κάνει αυθαίρετες συλλήψεις, την παρουσία ενόρκων στο δικαστήριο, την προστασία της ιδιωτικής κατοικίας και της εξασφάλισης της ατομικής ιδιοκτησίας. (Thompson ό.π.: 96). Έτσι η ευρύτερη οργάνωση της πολιτικής ζωής με βάση το σύνταγμα είχε μία μοριακή αντανάκλαση στην ηθική συγκρότηση του μέλους της αγγλικής πολιτικής κοινότητας, μέσα από την έννοια του εκ γενετής ελεύθερου Άγγλου. (στο ίδιο: 107)

Ο μεθοδισμός αποτέλεσε ένα θρησκευτικό ρεύμα που εμφανίστηκε τον 18^ο αιώνα στην Αγγλία. Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του, που διαμόρφωσε και την κυρίως θεολογία του ήταν ο John Wesley. Ο μεθοδισμός υιοθετούσε ένα ριζικά διαφορετικό παράδειγμα οργάνωσης της θρησκευτικής ζωής. Χαρακτηριζόταν από την έννοια του λαϊκού ιεροκήρυκα, ενίσχυε τις πρωτοβουλίες αυτοδιακυβέρνησης και μαζικής διάδοσης του εκκλησιαστικού λόγου μέσα από καμπάνιες. Έτσι οι δυνατότητες έκφρασης και ανάδειξης πιο λαϊκών στοιχείων στην θρησκευτική καθημερινότητα ήταν ιδιαίτερα πιο ενισχυμένες. Υπό την άποψη των θρησκευτικών δογμάτων, ο Wesley εμπλούτισε τον θρησκευτικό λόγο με την έννοια του εξισωτισμού των ψυχών. Αυτό ενείχε

μέσα του κάτι το ιδιαίτερος ριζοσπαστικό, καθώς στα ποικίλα ρεύματα του Χριστιανισμού κυρίως εμφανίζονταν λόγοι νομιμοποίησης των ιεραρχιών (στο ίδιο: 61).

Σύμφωνα με τον Thompson ο υπερβάλλον θρησκευτικός ζήλος του Μεθοδισμού συνέτεινε στην ψυχολογική θωράκιση του εργαζόμενου υποκειμένου που εμφανίστηκε μέσα από την Βιομηχανική Επανάσταση. Η πίστη στην προσμονή της Ανάστασης δημιούργησε την αναγκαία θρησκευτική ανθεκτικότητα ώστε να μπορούν οι εργαζόμενοι να ανταποκρίνονται στο φόρτο και τις επιπλοκές της εργασίας (στο ίδιο: 44) Έτσι ο μεθοδισμός του Wesley αποτέλεσε ένα πλαίσιο στο οποίο κωδικοποιήθηκαν οι εμπειρίες των εργαζόμενων τάξεων της Αγγλίας, και συγκρότησαν ένα θρησκευτικό ρεύμα το οποίο μπορούσε να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες ζωής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εννοιολόγηση του Σατανά, όπου σε αντίθεση με τον καθολικισμό, εντάσσονται πολύ πιο συστηματικά οι δυστυχίες και η απόγνωση των φτωχών του 18^{ου} αιώνα. Έτσι όπως αναφέρει ο Thompson «ο Wesley άγγιξε τους φτωχούς του Χριστού» (στο ίδιο: 55)

Η αντιπαράθεση του μεθοδισμού με τα υπόλοιπα θρησκευτικά ρεύματα σε συνδυασμό με το ευρύτατο άνοιγμα του στις εργαζόμενες τάξεις, δημιούργησε μοντέλα οργάνωσης των λαϊκών μαζών. Σύμφωνα με τον Thompson αυτή η εμπειρία ήταν ιδιαίτερα κρίσιμη καθώς συνέβαλε στην μετέπειτα οργανωτική συγκρότηση των συνδικάτων των εργαζόμενων τάξεων της Αγγλίας. Επίσης ήταν ιδιαίτερα συνήθης η μεταστροφή μεθοδιστών προς τον ντεϊσμό, που αποτέλεσε ένα επίσης θρησκευτικό κίνημα που ήταν ιδιαίτερος κοντά προς την κοσμική σκέψη.

Παρότι όμως ο μεθοδισμός αποτέλεσε ένα ρεύμα που βρέθηκε ιδιαίτερα κοντά στην εργατική εμπειρία, όπως αυτό αντανάκλαται στην οργάνωση και τα δόγματα του, η θρησκευτική του ηγεσία καθώς και γνωρίσματα της θεολογίας του είχαν σαφώς πολιτικά αντιδραστική κατεύθυνση. Η θρησκευτική συνείδηση ενός μεθοδιστή διεπόταν από υπερβάλλοντα θρησκευτικό ζήλο, υποτακτικότητα

στον καθημερινό του βίο καθώς και την προσμονή σε μία μετέπειτα σωτηρία ως αντίβαρο στον πόνο της καθημερινότητας (στο ίδιο: 53). Έτσι στην σκέψη του άγγλου ιστορικού βλέπουμε μία διαδικασία αντιφατικής κίνησης, όπου ο μεθοδισμός δεν συμβάλει με έναν κάθετο τρόπο στη διαδικασία της συγκρότησης της συνείδησης της εργατικής τάξης.

3.2.4. Οι Αντεπιστέλλουσες Εταιρίες ως μορφές λαϊκής οργάνωσης

Ούτε όμως η Βιομηχανική Επανάσταση και η κατάρρευση του συστήματος των συντεχνιών ούτε ο Μεθοδισμός και η «ηθική οικονομία» οδήγησαν με έναν γραμμικό τρόπο στον πολιτικό ριζοσπαστισμό. Η έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης και ο γιακωβινισμός άσκησε μια τεράστια πίεση σε αυτά τα στοιχεία του λαϊκού και θρησκευτικού πολιτισμού, με αποτέλεσμα αυτά να εκφράσουν την εσωτερική τους δυναμική και να μετασχηματιστούν.

Η Αντεπιστέλλουσα Εταιρία Λονδίνου² και το δίκτυο των αντίστοιχων εταιριών της Αγγλίας αποτέλεσαν τις πρώτες μορφές οργάνωσης των λαϊκών τάξεων την περίοδο μετά τη Γαλλική Επανάσταση. Οι συγκεκριμένες ενώσεις προσπάθησαν να διευρύνουν την έννοια του δικαιώματος του «εκ γενετής ελεύθερου άγγλου» περιλαμβάνοντας και το δικαίωμα συμμετοχής των λαϊκών στρωμάτων στις εκλογές. Οι άνθρωποι που στήριξαν αυτές τις πρωτοβουλίες διέπονταν από μια δημοκρατική κουλτούρα η οποία αναγόταν στα βάθη του παρελθόντος της Αγγλίας, όπως ήταν η περίπτωση των Levellers επί Cromwell, και είχαν μια τάση προς τον μεθοδισμό (στο ίδιο: 44).

Στην Αγγλία οι ΑΕ έγιναν οι χώροι πολιτικής αναζήτησης και σχολιασμού για τους Άγγλους ριζοσπάστες. Υπό την άποψη της «ταξικής» καταγωγής τα μέλη των ΑΕ ήταν κυρίως οι ειδικευμένοι τεχνίτες ή εμποροτεχνίτες παρά η κατώτερη αριστοκρατία ή οι ανειδίκευτοι τεχνίτες. Οι ΑΕ μαζικοποιήθηκαν έπειτα από την Γαλλική Επανάσταση και αποτέλεσαν χώρο πολιτικές αναζήτησης και

---

² Στο εξής ΑΕΑ

σχολιασμού για τους Άγγλους ριζοσπάστες. Προοδευτικά οι Αντεπιστέλλουσες εταιρίες αποτέλεσαν κέντρα πολιτικής εκπαίδευσης και οργάνωσης διαδηλώσεων.

Εντός της περιόδου 1791-92 συγκροτούνται πολλές τέτοιες εταιρίες και σύλλογοι σε ολόκληρη την Αγγλία, το οποίο εκφράζεται με μία αύξηση στην πολιτική κινητικότητα των κατώτατων τάξεων. Ο φόβος για μία πιθανή εξέγερση οδήγησε σε μία προσωρινή κατάργηση του habeas corpus, μαζικοποίηση των διώξεων και των συλλήψεων των ανθρώπων που πρωτοστάτησαν στις ΑΕ (στο ίδιο: 130). Παράλληλα παρατηρείται επίσης σημαντική παρακρατική δραστηριότητα από την Παράταξη υπέρ του Βασιλιά και της Πατρίδας, οι οποίοι πραγματοποιούν αντίστοιχες επιθέσεις τρομοκρατίας και εκφοβισμού (στο ίδιο: 148).

Η πορεία της ριζοσπαστικοποίησης των ΑΕ αντανακλάται και στην ανάπτυξη των ιδεών του Τόμας Πάιν, ο οποίος έγραψε ένα από τα πιο βασικά εγχειρίδια του βρετανικού γιακωβινισμού, τα «*Δικαιώματα του Ανθρώπου*». Τόσο οι ΑΕ όσο και ο Πάιν οδηγούνταν προοδευτικά προς όλο και πιο ριζοσπαστικές αντιλήψεις, όπως η πλήρης κατάργηση όλων των προνομίων.

Ο Πάιν συνέβαλε στην περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση πειραματιζόμενος με τα εννοιολογικά όρια των δικαιωμάτων του «ελεύθερου άγγλου πολίτη». Στην πραγματεία του προσπάθησε να διευρύνει την έννοια του δικαιώματος περιλαμβάνοντας το δικαίωμα στην εργασία, την στέγαση, την πρόληψη. Το βιβλίο του Πάιν διεπόταν από ριζοσπαστικό εξισωτισμό, την περιφρόνηση του κληρονομικού και του μοναρχικού δικαίου (στο ίδιο: 107).

Η άσκηση πίεσης από το κράτος, η Τρομοκρατία της Γαλλικής Επανάστασης επηρέασε σημαντικά τις αντεπιστέλλουσες εταιρίες. Ιδιαίτερα, υπήρχε ένα τμήμα το οποίο οδηγήθηκε προς πιο ριζοσπαστικές αναγνώσεις, αναδεικνύοντας κοινωνικά ζητήματα, όπως η διάκριση φτώχειας και πλούτου. Αντίστοιχα υπήρχαν και πιο μετριοπαθείς φωνές, όπως εκείνη του Place ο οποίος επιδίωκε μία περαιτέρω συμμαχία με την κατώτερη αριστοκρατία. Η στάση του Place αντιπροσώπευε μία αντίθετη κίνηση σε σχέση με την πορεία της Γαλλικής

Επανάστασης, καθώς δεν επιδίωκε μία συμμαχία με τα φτωχά εργατικά στρώματα των πόλεων. Μία τέτοια στάση αντιπροσώπευε ο Binns ή ο Thelwall (στο ίδιο: 151).

Οι αντεπιστέλλουσες εταιρίες, ωστόσο εν τέλει νικήθηκαν. Η τρομοκρατία του αγγλικού κράτους, οι εσωτερικές συγκρούσεις, η αδυναμία συμμαχίας με την προοδευτική αριστοκρατία είχε ως αποτέλεσμα να μην συγκροτηθεί μία επιτυχημένη Συντακτική Εθνοσυνέλευση κατά τα πρότυπα της Γαλλικής Επανάστασης. Η βιομηχανική αστική τάξη η οποία επιδίωκε την άρση των φεουδαρχικών προνομίων επέλεξε να αποστασιοποιηθεί και να μην αξιοποιήσει τις λαϊκές οργανώσεις ως μέσα διαπραγμάτευσης των ταξικών τους αιτημάτων.

Παρόλα αυτά αποτέλεσαν τις πρώτες οργανώσεις στις οποίες μαζικοποιήθηκε η πολιτική ιδεολογία του γιανκωβινισμού. Όπως αναφέρει ο Thompson, οι τεχνίτες της προβιομηχανικής εποχής ήταν η κύρια μάζα στην οποία είχε εξαπλωθεί ο γιανκωβινισμός (στο ίδιο: 201). Οι τεχνίτες των Αντεπιστελλουσών Εταιριών επρόκειτο να αποτελέσουν την κύρια μάζα του προλεταριάτου που δημιουργήθηκε τις επόμενες δεκαετίες της Βιομηχανικής Επανάστασης. Αυτοί εξοικειώθηκαν σε πιο κοσμικές κοσμοθεωρήσεις, αναμετρήθηκαν με το ερώτημα της άσκησης βίας απέναντι στους θεσμούς του κράτους, της προφύλαξης των οργανώσεων τους μέσω συνωμοτικών μηχανισμών. Παράλληλα υιοθέτησαν ένα μεγαλύτερο εξισωτισμό στη λογική της υπέρβασης των εσωτερικών τους διακρίσεων, εισήχθηκε ο διεθνισμός, η αυτομόρφωση και η κουλτούρα του ρεπουμπλικανισμού (στο ίδιο: 192). Όπως αναφέρει ο Thompson, μετά το 1800 υπήρχε ένας Thomas Hardy σε κάθε αγγλική πόλη. Παρότι ο μεθοδισμός αποτελούσε ένα σημαντικό κομμάτι του θρησκευτικού υποστρώματος των Αντεπιστελλουσών εταιριών, προοδευτικά πολλά θρησκευόμενα μέλη τους υιοθέτησαν μια κοσμική συνείδηση. Η διακήρυξη της εισόδου σε μία εποχή του Ορθού Λόγου, η όλο και συχνότερη αποδοχή του Ντεϊσμού και της ελευθεροφροσύνης είχε ως αποτέλεσμα την έξοδο σημαντικού μέρους των μεθοδιστών από τις εταιρίες.

Ο αναβρασμός από την Γαλλική Επανάσταση και έπειτα σταδιακά μειωνόταν στην Αγγλική κοινωνία. Η συνείδηση όμως του ριζοσπαστισμού διατηρήθηκε τα ήρεμα χρόνια της δεκαετίας του 30' μέσα από τις αντίστοιχες δομές. Οι λέσχες Hamperden για παράδειγμα αποτέλεσαν χώρους πολιτικού ριζοσπαστισμού με ιδιαίτερα μεγάλη πολιτιστική και εκπαιδευτική δραστηριότητα (στο ίδιο: 702). Η σημαντικότερη όμως παρακαταθήκη των ΑΕ ήταν η υπέρβαση του πως οι λαϊκές τάξεις αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους (στο ίδιο: 39). Η ΑΕΛ δεν έθετε κάποιο όριο ούτε στο πόσοι μπορούν να οργανωθούν ούτε κάποιο κριτήριο ως προς την θέση τους στην συντεχνιακή οργάνωση. Αντιθέτως το μοναδικό κριτήριο ήταν το αν το μέλος διεπόταν από τις αρχές της καθολικής ψηφοφορίας. Έτσι στη θέση μίας ιεραρχικής κουλτούρας εκτεταμένων διαφοροποιήσεων στη βάση της θέσης στην παραγωγή και το είδος της συντεχνίας, παρουσιάζεται μία εξισωτική πολιτική κουλτούρα, η οποία αλλάζει το ποιόν θεωρούσαν ίδιο με τον εαυτό τους και ποιόν διαφορετικό.

Σε τελική ανάλυση, παρότι το κίνημα των ΑΕ απέτυχε να πραγματοποιήσει μία επανάσταση στις Βρετανικές νήσους, έθεσε τα πολιτισμικά και ηθικά θεμέλια για την μετέπειτα συγκρότηση του χαρτισμού, το οποίο θεωρείται πως είναι το πρώτο Σοσιαλιστικό κίνημα της Αγγλίας (στο ίδιο: 22). Οι εμπειρίες των αγώνων των προηγούμενων χρόνων έγιναν οι παρακαταθήκες για την μελλοντική συγκρότηση των σοσιαλιστικών κινήματων.

3.3 Η κοινωνική τάξη ως πολιτισμικό προϊόν της ίδιας της τάξης

Η έρευνα του Thompson δείχνει το πώς στα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι λαϊκές μάζες της Αγγλίας δεν αυτοπροσδιορίζονταν ως μέλη της εργατικής τάξης. Η συνείδηση αυτή διαμορφώθηκε ως τέτοια στην ιστορική πορεία. Τα μέλη των κατώτερων και των ανώτερων στρωμάτων των συντεχνιών είχαν σημαντικές εχθρότητες και αντιπαραθέσεις μεταξύ τους. Το κάθε ατομικό εργαστήρι ανήκε ανάλογα με το τύπο εργασίας και το κλάδο εργασίας σε μία ευρύτερη συνομοσπονδία εργαστηρίων, αντιμετωπίζοντας κατά βάση εχθρικά τις υπόλοιπες συντεχνίες.

Επίσης στο εσωτερικό τους υπήρχαν σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη θέση κάποιου σε κάθε εργαστήριο. Δεν εμφανίζεται δηλαδή στο συντεχνιακό σύστημα αυτή η αίσθηση του ανήκειν και των αμοιβαίων συναισθημάτων, που παρατηρείται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα στην συνείδηση κάποιου που θεωρεί ότι ανήκει στην εργατική τάξη.

Ο Thompson θεωρεί ότι η παραπάνω μεταστροφή δεν αποτελεί το αποτέλεσμα απλώς μίας διαδικασίας κυριαρχίας των νέων σχέσεων παραγωγής και της χειροτέρευσης του βιοτικού επιπέδου των εργατών, τα οποία συνέβησαν εκείνη την περίοδο. Προσπαθεί να ανασυγκροτήσει τα νοητικά εργαλεία βάσει των οποίων αυτή η εμπειρία ερμηνεύτηκε και οδήγησε στην συγκρότηση της συνείδησης του μέλους της εργατικής τάξης. Ο μεθοδισμός, η ηθική οικονομία, αλλά και η δυναμική του γιανκωβινισμού και οι οργανωτικές παρακαταθήκες που άφησε αποτέλεσαν ορισμένες από τις πολιτισμικές σταθερές βάσει των οποίων ερμηνεύτηκε και κατανοήθηκε η νέα ταξική εκμετάλλευση.

Ο κοινοτικός χαρακτήρας της ζωής των μεθοδιστών και η πίστη στην ισότητα των ψυχών εμπεριείχε μία δυναμική υπέρβασης των προηγούμενων αυστηρών κοινωνικών στεγανοποιήσεων. Το πρόταγμα της κατάργησης των φεουδαρχικών και των κληρονομικών δικαιωμάτων των Γιακωβίνων κυοφορούσε την ιδέα μίας ενιαίας τάξης, που οριζόταν από τα κοινά συμφέροντα (στο ίδιο: 11). Το πρόταγμα της κατάργησης των προνομίων δεν σήμαινε μόνο την κατάργηση των μη παραγωγικών τάξεων, δηλαδή τους φεουδάρχες, αλλά και τον προσδιορισμό του ποια είναι η πραγματική παραγωγική τάξη.

Οι παραπάνω ιδέες συνέβαλαν στη συγκρότηση της ταξικής εμπειρίας ως εκείνο το κοινό υπόστρωμα των λαϊκών μαζών που μέχρι πρότινος είχαν εχθρικές σχέσεις μεταξύ τους. Οι εργάτες άρχισαν να διαρρηγνύουν τις σχέσεις τους με τα καπιταλιστικά αφεντικά τους, καθώς θεωρήθηκε ότι αποτελούν μη παραγωγικές τάξεις. Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων στα 1830 και έπειτα από μία πορεία περίπου 40 χρόνων διαμορφώθηκε η «ταξική συνείδηση» στην Αγγλία. (Sewell 1990: 69)

Στην παραπάνω ανάλυση γίνεται φανερό το πόσο κρίσιμο ρόλο παίζει η έννοια του πολιτισμού και της εμπειρίας. Τα πολιτισμικά στοιχεία καθορίζουν την διαμόρφωση της εμπειρίας της εκμετάλλευσης και άρα τα διδάγματα που εξάγονται από αυτήν. Οι νέες παραγωγικές σχέσεις δεν φέρουν από μόνες τους και γραμμικά την ιδέα της ταξικής ενότητας. Η διαμορφωμένη εμπειρία λειτουργεί διαμεσολαβητικά ανάμεσα στις νέες παραγωγικές σχέσεις και την συγκρότηση της συνείδησης της τάξης.

3.4 Ο Αγγλικός πολιτισμός ως «δομή συναισθημάτων»

Το έργο του Raymond Williams «*The long Revolution*» αποτέλεσε μία πρώτη προσπάθεια συστηματικής μελέτης των διαδικασιών μέσω των οποίων διαμορφώθηκε ο αγγλικός πολιτισμός κατά τη περίοδο της πρώιμης νεωτερικότητας. Μέσα από την μελέτη της ιστορίας της αγγλικής λογοτεχνίας, του αναγνωστικού κοινού, των τυπικών Αγγλικών, του Τύπου, και της μαζικής εκπαίδευσης σκιαγραφεί τους θεσμούς και τα πολιτισμικά ρεύματα τα οποία καθόρισαν το πολιτισμικό στρώμα που ονομάστηκε Αγγλικός πολιτισμός (Williams 2001: 10).

Το βασικό συμπέρασμα του βιβλίου είναι ότι ο κυρίαρχος πολιτισμός στην Αγγλία αναπαρήγε ένα ιδιαίτερο είδος κανονιστικής ηθικής. Μέσα από ποικίλους δρόμους, από την λογοτεχνία μέχρι την αντίληψη για το τι συνιστά γλώσσα και λογοτεχνία συγκροτείται μία θεώρηση για τις αξίες βάσει των οποίων οφείλει κάποιος να διάγει την ζωή του. Οι κεντρικές αξίες αυτού του ηθικού προτάγματος ήταν η ιδέα της ατομικής επιτυχίας και το όραμα της ατομικής προόδου. Η παραπάνω ιδεολογία δεν μπορεί να διακριθεί σε υψηλή και χαμηλή ή ότι υπάρχει κάποια πρωτοκαθεδρία των θεσμών ως προς την διαμόρφωση της. Στον Williams η σημασία αυτής της ιδεολογίας έγκειται στην ατομική επιρροή που ασκεί μέσα από την συγκρότηση της με την μορφή μίας «δομής συναισθημάτων». (Williams, 2005: 26)

Με βάση αυτή την έννοια ο Williams αναφέρεται στην ατομική αντανάκλαση μίας ιδεολογίας στο επίπεδο της καθημερινής δόμησης της ζωής ενός ανθρώπου, δηλαδή στο σύνολο των κοινωνικών πρακτικών, των αξιών και των νοημάτων με τα οποία καταλαβαίνει τα γεγονότα που εκτυλλίσσονται (Williams 2001: 337). Η «δομή συναισθημάτων» εκτείνεται επίσης στην συναισθηματική σφαίρα, στη ρύθμιση της ατομικής του ταυτότητας και των σχέσεων που πρέπει να έχει με το περιβάλλον του. Αυτές οι «συναισθηματικές δομές» δεν ανήκουν αποκλειστικά στον ένα από τους δύο πόλους του κοινωνίας-ατόμου, αλλά λειτουργούν διαμεσολαβώντας την σχέση ανάμεσα τους.

Υπό αυτή την έννοια, η διάχυση της ιδεολογίας της άρχουσας τάξης στην εργατική τάξη δεν αποτελεί ένα ζήτημα «ψευδούς συνείδησης». Αυτές οι «δομές συναισθημάτων» δεν αποτελούν ένα εξωτερικό άθροισμα ιδεών, αλλά είναι οργανικά συνδεδεμένες με τα πιο κοινά και καθημερινά αισθήματα. Αυτή η κοινή βάση αποτελεί στη πραγματικότητα ένα κοινό όραμα, μία κοινή ιδέα για το τι είναι άνθρωπος και τι οφείλει να κάνει στη ζωή του. Αυτά τα πολιτισμικά συστήματα οργανώνουν το πώς βιώνεται η κοινωνική τάξη. Σχηματοποιεί τα γεγονότα, ορίζει το πώς περιγράφονται αλλά και καθορίζει το ποιο γεγονός είναι άξιο στο να μεταδίδεται από άνθρωπο σε άνθρωπο. Έτσι η άντληση της συναίνεσης στην πολιτική της άρχουσας τάξης δεν γίνεται αποκλειστικά μέσω της άσκησης βίας ή μέσω μίας καταναγκαστικής εμφύτευσης ξένων ιδεών. Αντιθέτως βασίζεται πάνω σε αυτή τη κοινή «συναισθηματική δομή».

3.5 Υλικότητα του πολιτισμού

Σε μία κλασική μαρξιστική εννοιολόγηση αυτές οι «συναισθηματικές δομές» θα κατηγοριοποιούνταν στη σφαίρα του εποικοδομήματος. Υπό αυτή την άποψη η συγκρότηση του θα εντοπιζόταν σε μία συγκεκριμένη εποχή όπως αυτή θα καθοριζόταν από την αλληλεπίδραση παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων. Στον Williams επιχειρείται η αναθεώρηση των παραπάνω θέσεων μέσα από την θεμελίωση της «υλιστικής» θεωρίας του πολιτισμού.

Ο πολιτισμός αποτελεί παράγωγο κοινωνικών διαδικασιών, αντίστοιχου είδους με όλα τα υπόλοιπα είδη και εμπορεύματα της καπιταλιστικής παραγωγής. Υπό αυτή την άποψη δεν αποτελεί ιεραρχικά κατώτερο προϊόν συγκριτικά με άλλα προϊόντα της παραγωγής. Η ανάλυση που πραγματοποιεί ο Williams για τις διαδικασίες μέσω των οποίων συγκροτήθηκε ο πολιτισμός, μοιάζει με μία ιδιότυπη πολιτική οικονομία της επικοινωνίας. Πραγματοποιεί δηλαδή μία ιστορική ανάλυση της συγκρότησης του συστήματος της πολιτισμικής παραγωγής. Τόσο τα υλικά προϊόντα όσο και τα «πνευματικά» όπως ο πολιτισμός προϋποθέτουν ένα είδος πρακτικής δραστηριότητας, δηλαδή συνειδητής εργασίας με σκοπό την παραγωγή τους στο πλαίσιο ενός γενικότερου θεσμού. Επιπλέον λειτουργούν επηρεάζοντας και διαμορφώνοντας τον τρόπο λειτουργίας άλλων υποκειμένων. Επομένως δεν αποτελούν κάτι εκτός πραγματικότητας. Η ιδιαίτερη «ύλη» του πολιτισμού είναι τα νοήματα και η θέση του στην γενικότερη κοινωνική παραγωγή αποτελεί ο χώρος της «κοινωνικής επικοινωνίας». Όπως αναφέρει στο *Μαρξισμός και Λογοτεχνία*, «Η νοηματοδότηση, δηλαδή η κοινωνική παραγωγή των νοημάτων μέσα από τη σκόπιμη χρήση των σημείων αποτελεί μία πρακτική υλιστική δραστηριότητα. Αποτελεί πράγματι, με την κυριολεκτική έννοια του όρου, ένα μέσο παραγωγής (Williams 2009: 38)

Στο μετέπειτα έργο του «*Μαρξισμός και Λογοτεχνία*» ο Williams αναπτύσσει περισσότερο την παραπάνω θεώρηση, ισχυριζόμενος ότι δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά ή ιεραρχική σχέση ανάμεσα στις κλασσικές παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις σε σχέση με την επικοινωνία. Η επικοινωνία αποτελεί οργανικό μέρος της κοινωνικής παραγωγής καθώς μέσω αυτής διαμορφώνεται και ερμηνεύεται η πραγματικότητα της κοινωνίας και των εαυτών μας (στο ίδιο: 23)

Η προσέγγιση του Williams επομένως αίρει την διάκριση βάσης και εποικοδομήματος βασισμένος σε μία υλιστική θεώρηση του πολιτισμού. Ο πολιτισμός αποκτά υλική συγκρότηση στο βαθμό στον οποίο αποτελεί ένα αντικειμενικό γνώρισμα της κοινωνικής επικοινωνίας και των μηχανισμών που την συγκροτούν. Η κοινωνική παραγωγή των νοημάτων προϋποθέτει έργο και

ανάγεται σε ένα σύνολο πρακτικών που παράγουν και διαμορφώνουν τα νοήματα που επικοινωνούνται από τους ανθρώπους στην καθημερινότητά τους.

3.6 Ο πολιτισμός ως βασική εξηγητική αρχή της ιστορίας

Ο Thompson έγραψε την ίδια περίοδο με τον Williams. Αυτή η χρονική αλληλουχία δεν ήταν συμπτωματική. Αντιθέτως για την κατανόηση του έργου τους απαιτείται η από κοινού ανάλυση και συγκριτική παραβολή. Και οι δύο ερευνητές πραγματοποιούν μια σημαντική στροφή στη σχέση βάσης – οικοδομήματος. Ο πολιτισμός από κατηγορία δεύτερης τάξης εισέρχεται στο προσκήνιο της ιστορικής γραφής. Στον Thompson αυτό συνέβη μέσα από την ανάγκη ανάδειξης των προσώπων που βρίσκονταν πίσω από τις θεωρητικές κατηγορίες. Στη θέση μίας εννοιολόγησης της τάξης ως «εκείνο», ο Thompson ερευνώντας τα πρόσωπα που δημιούργησαν την εργατική τάξη ανακάλυψε νέες συσχετίσεις και μοτίβα στο επίπεδο της πολιτισμικής συγκρότησης. Από την άλλη ο Williams εξέτασε τον πολιτισμό σαν να ήταν αναπτυσσόμενο σύστημα πολιτικής οικονομίας. Πραγματοποιώντας αυτό οδηγήθηκε στο συμπέρασμα της υλικότητας του πολιτισμού και της ιδιαίτερης πολιτικής σημασίας της διαμόρφωσης της καθημερινής ζωής.

Οι δύο αναλυτές έτσι πραγματοποιούν μία «ιστορία από τα κάτω» προσπαθώντας να βρουν τα πραγματικά πρόσωπα που διαμόρφωσαν την ιστορία. Αναζητούν το τι διαμόρφωσε την εμπειρία τους και πως αυτή κωδικοποιήθηκε με την μορφή μίας συνείδησης στην μία ή στην άλλη έκφραση. Ο πολιτισμός δεν αποτελεί ένα στοιχείο που ανήκει είτε στην μία είτε στην άλλη τάξη, αλλά συναποτελείται από ένα σύνολο χαρακτηριστικών τα οποία ρέουν προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Για αυτό τον λόγο η εγκαθίδρυση ενός ηγεμονικού πολιτισμού δεν αποτελεί μία αναγκαστικά μόνιμη κατάσταση.

Όπως ο Williams παρατηρεί την ύπαρξη «εμμένοντων» (residual) και «αναδυόμενων» (emergent) πολιτισμών, σε αντιπαράθεση με τον ηγεμονικό,

έτσι και στον Thompson η συνάρθρωση τυχαίων πολιτισμικών τάσεων και κινήσεων μπορεί να οδηγήσει σε ανατροπή μίας ηγεμονικής αντίληψης. Υπό αυτή την άποψη μπορούμε να σχηματοποιήσουμε ένα πιθανό ορισμό για το τι είναι πολιτισμός για τους ερευνητές (Williams, 2005: 35). Είναι ένα σύνολο νοήματων, αξιών και πρακτικών τα οποία σχηματίζουν ένα ψηφιδωτό το οποίο βρίσκεται διαρκώς σε κίνηση. Η κίνηση αυτή ορίζεται από τις συνειδητές προσπάθειες των αντιμαχόμενων τάξεων στο να αξιοποιήσουν αυτές τις «συναισθηματικές δομές» και πολιτισμικά ρεύματα αλλά σε τελική ανάλυση δεν ανάγεται αποκλειστικά σε αυτές. Πάντοτε ενυπάρχουν εμπειρίες και φωνές οι οποίες επιβιώνουν σιωπηλά, μέχρι ότου εκφραστούν στο πεδίο της ιστορίας.

Κεφάλαιο 4^ο: Η ανάπτυξη της ΝΚΙ ως αυτόνομη ιστορική σχολή

4.1 Ο πολιτισμός ως μία νέα κατηγορία αναπτυσσόμενη κατηγορία της ιστορίας

Η εννοιολόγηση της τάξης ως πολιτισμική κατηγορία και η κατανόηση της υλικότητας του πολιτισμού άνοιξε νέους δρόμους για την ιστοριογραφία. Εκείνη την περίοδο, η θετικιστική ιστοριογραφία της ποσοτικοποίησης δεν θα μπορούσε

καν να συλλάβει την πιθανότητα συγγραφής ιστορικών κειμένων στη βάση εννοιών, όπως «συναίσθημα» και «βιωμένη εμπειρία». Η ιστορική γραφή της πρωτοεμφανιζόμενης ΝΚΙ πραγματοποίησε έτσι, μία πολύ πιο ουσιαστική απάντηση στην αναθεωρητική «φιλελεύθερη ιστορία». Το ζήτημα δεν ήταν η αντιπρόταξη επιχειρημάτων ποσοτικού χαρακτήρα ως προς την μέτρηση του βιοτικού επιπέδου της εργατικής τάξης, αλλά η δημιουργική ένταξη στο πεδίο της ιστορίας εννοιών που μπορούσαν να αποτυπώσουν την ζωή της. Η ΝΚΙ έτσι άλλαξε το πεδίο στο οποίο αναφερόταν η ιστορική γραφή. Παράλληλα υπερέβαινε και τα όρια μίας κλασσικής μαρξιστικής γραφής, η οποία είχε αρκετά χαρακτηριστικά οικονομικού αναγωγισμού. Ο πολιτισμός απέκτησε ένα μεγαλύτερο ενδιαφέρον ως ένα άγνωστο πεδίο, σε αντίθεση με τα προηγούμενα ιστορικά ρεύματα που αντιμετωπιζόταν ως απλό παράγωγο των θεσμών και των δομών υπό εξέταση.

Το έργο των πρωτοπόρων της ΝΚΙ ενέπνευσε μία νέα γενιά, η οποία έβλεπε να εμφανίζεται ένα καινούργιο πεδίο γραφής για τις καταπιεσμένες μάζες της ιστορίας, το οποίο επιχειρούσε να ανασυστήσει τον τρόπο σκέψης τους αντί του να ισχυριστεί ότι οι εξεγέρσεις προέρχονταν απλώς από τις διατροφικές κρίσεις και τα ελλείματα. Τα στοιχεία του πολιτισμού που άφησαν πίσω οι λαϊκές τάξεις ως κατασταλαγματα των συναισθημάτων και των σκέψεων τους απέκτησαν αναβαθμισμένο ρόλο στην ιστορική συζήτηση.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 60' μέχρι και τα μέσα του 80' τα έργα της ΝΚΙ κατέκλυσαν την ιστοριογραφική παραγωγή. Τα πρώτα έργα της ΝΚΙ γρήγορα προσέλκυαν αρκετούς ιστορικούς και άλλους ακαδημαϊκούς κοινωνικών επιστημών στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Αυτοί οι ερευνητές διαμόρφωσαν ερευνητικά κέντρα και ομάδες μελέτης κοινωνικής ιστορίας σε έναν πρωτόγνωρο βαθμό. Στην περίπτωση της Αγγλίας η πρώτη ομάδα ιστορικών συγκροτήθηκε στο Ruskins College, που ανήκε στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και γρήγορα εμφανίστηκαν αντίστοιχες λέσχες μελέτης κατά το πρότυπο της στην υπόλοιπη χώρα. Αυτή η ομάδα επρόκειτο να δημιουργήσει και το Past and Present, που ήταν το σημαντικότερο περιοδικό ΝΚΙ στην Αγγλία. Μία επίσης σημαντική

κλιμάκωση της επιρροής ήταν η δημιουργία του ετήσιου συνεδρίου της ΝΚΙ το οποίο προσέλκυε ένα μεγάλο τμήμα της ακαδημαϊκής κοινότητας των ιστορικών. Σημαντικοί ιστορικοί της επόμενης γενιάς, όπως ο Gareth Steadman Jones, ο Tim Mason και ο Joaquim Romero Maura διαμορφώθηκαν ως επιστήμονες μέσα από αυτά τα σεμινάρια.

Η ΝΚΙ προσπάθησε να ανοίξει τα ερωτήματα της ιστορίας σε ένα ευρύτερο κοινό ούτως ώστε να μην είναι απλώς αντικείμενο μίας στενής κλίκας ιστορικών. Προσπάθησε να σπάσει την προηγούμενη κουλτούρα του μονοπωλίου της γνώσης από τους πανεπιστημιακούς με την οργάνωση ανοιχτών σεμιναρίων και διαλέξεων. Η μεγάλη ανάπτυξη της ΝΚΙ επηρέασε συνολικά την συγκρότηση του κλάδου της ιστορίας. (Eley 2005: 49)

Η ΝΚΙ εμπνεόταν από την μαρξιστική κατανόηση της κοινωνίας ως όλον. Με αυτή την έννοια η κοινωνία δεν γίνεται αντιληπτή ως ένα άθροισμα ξεχωριστών κοινωνικών δομών και αντικειμένων, αλλά ως ένα ενιαίο και οργανικό όλον το οποίο διέπεται από καθολικούς νόμους. Η παραπάνω εννοιολόγηση σήμαινε ότι η ιστορία πλέον δεν μπορούσε να κατακερματίζεται σε εθνική, πολιτική, οικονομική, πολιτισμική ιστορία, διότι αλλά όλες αυτές οι πλευρές έπρεπε να εντάσσονται σε ένα ενιαίο πλάνο έρευνας. Εκείνη την περίοδο έτεινε να κυριαρχήσει σε πολλά ιστορικά τμήματα η αντίληψη ότι η ιστορία είναι στην πραγματικότητα αποκλειστικά κοινωνική ιστορία (στο ίδιο: 11). Έτσι μέσω του προτάγματος της ενιαίας κοινωνικής ιστορίας, οι ιστορικοί προσανατολίστηκαν στη μελέτη των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στα έως τότε αυτόνομα ιστορικά πεδία.

Ταυτόχρονα όμως η νέα γενιά αυτών των ιστορικών προσπαθούσε να διαβάσει με ένα λιγότερο άκαμπτο τρόπο την σχέση πολιτισμού και κοινωνίας. Η συγκεκριμένη γενιά ιστορικών τουλάχιστον μέχρι την ανάδειξη της Πολιτισμικής Ιστορίας την δεκαετία του 80', είχε ακόμη στο μεθοδολογικό τους ρεπερτόριο την κουλτούρα της ποσοτικοποίησης ως τη βασική μεθοδολογία προσέγγισης των ιστορικών δεδομένων (στο ίδιο: 44). Οι ιστορικοί της ΝΚΙ εξακολουθούσαν να

διαβάζουν τον πολιτισμό ως παράγωγο των κοινωνικών δομών και διεργασιών. Παρόλα αυτά ο πολιτισμός είχε έναν πιο «ανοιχτό» ορισμό. Ο πολιτισμός εξεταζόταν όλο και λιγότερο ως ένα ενιαίο και ομογενοποιημένο σύστημα ιδεών. Οι πολιτισμικές δομές θεωρήθηκαν ισότιμης σημασίας δομές με τις κοινωνικές δομές (Sewell 2005: 41). Έτσι η έννοια του πολιτισμού αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες εντός της ΝΚΙ (Eley 2005: 54).

Στον βαθμό στον οποίο ο πολιτισμός δεν εξεταζόταν ως αντανάκλαση των ουσιαδών γνωρισμάτων μίας κοινωνικής ή οικονομικής βάσης, οι ιστορικοί βρέθηκαν μπροστά σε ένα ιδιαίτερα πλούσιο και ποικιλόμορφο αντικείμενο. Αυτό ανέδειξε ακόμα περισσότερο τις αντιφάσεις και τις αλλαγές στο πεδίο του πολιτισμού (Sewell 2005: 159). Αυτό επέτρεψε και μία διαφορετική κατανόηση της έννοιας του βιώματος και της νοηματικά διαμεσολαβημένης πράξης. Εφόσον ο πολιτισμός δεν αντιμετωπιζόταν μακροσκοπικά, η εμπειρία και το βίωμα αποτέλεσαν την μικρότερη μονάδα εξέτασης του. Ο πολιτισμός είναι ένας γενικευμένος τρόπος επεξεργασίας της εμπειρίας. Η παραπάνω μεθοδολογία κωδικοποιήθηκε από την Carolyn Steedman ως η «μοριακή οπτική και μικρο-ιστορία» ή αλλιώς η προσπάθεια αναζήτησης μίας «ιστορίας από τα κάτω» (Sewell 2005: 162).

Αυτή η αλλαγή είχε ως αποτέλεσμα την στροφή της κοινωνικής ιστορίας προς την εξέταση της συνολικής εμπειρίας των στρωμάτων της κοινωνίας που η προηγούμενη ιστορία είχε εξορίσει από το πεδίο της (Eley ό.π.: 50). Η έρευνα της παιδικότητας, του γυναικείου ζητήματος αναδείχθηκε για πρώτη φορά στην ιστορία ως τμήμα της ερευνητικού σχεδίου της ΝΚΙ. Επίσης άλλες πλευρές της καθημερινής ζωής απέκτησαν την αυτόνομη θέση τους στην ιστορία όπως η εργασία, η αρρώστια, η συγγένεια, η κοινωνική οργάνωση, η κατανάλωση καθώς και η ιστορία των αποκλίσεων (Sewell 2005: 27). Άλλα επίσης ερευνητικά θέματα ήταν η μελέτη των σπιτιών, της οικογένειας, της διατροφής, του ελεύθερου χρόνου, της άθλησης, του αλκοόλ, του εγκλήματος, της θρησκείας, της μαγείας, των προκαταλήψεων, της εκπαίδευσης, του τραγουδιού, της λογοτεχνίας, της παιδικότητας, της σεξουαλικότητας και του θανάτου.

Η παραπάνω τροποποίηση της έννοιας του πολιτισμού είχε ένα αντίστοιχο αποτέλεσμα στην εννοιολόγηση του υποκειμένου και της κοινωνικής αλλαγής. Από μία κοινωνική ιστορία που χρησιμοποιούσε σχεδόν αποκλειστικά την αναλυτική κατηγορία της εργατικής τάξης, οι νέοι ιστορικοί οδηγήθηκαν σε πολιτισμικές ή πολιτικές έννοιες για να περιγράψουν την διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής (στο ίδιο: 32). Η έννοια του πλήθους, οι γυναίκες αποτέλεσαν ορισμένα από τα νέα υποκείμενα στην ιστορική γραφή. Ταυτόχρονα ο πολιτισμός δεν γινόταν κατανοητός ως ένα άθροισμα συλλογικών αναπαραστάσεων οι οποίες οδηγούνται από τα πάνω προς τα κάτω. Τα υποκείμενα καθίστανται παραγωγοί της ιστορίας, στον βαθμό στον οποίο οι μοριακές αλλαγές που πραγματοποιούνται στο πως σκέφτονται τα ζητήματα της καθημερινότητας τους, οδηγούν στην ιστορική αλλαγή.

Η στροφή προς τον πολιτισμό και την νοηματικά διαμεσολαβημένη πράξη είχε δραστικό αποτέλεσμα πάνω στην χρονικότητα της ιστορικής εξιστόρησης. Ο E. P. Thompson άλλωστε ήταν ενάντια στην υπερσυμπύκνωση της ποσοτικής ιστορίας επειδή όπως ανέφερε δεν επέτρεπε την έρευνα της βιωμένης εμπειρίας, των αισθημάτων και των σκέψεων της αγγλικής εργατικής τάξης (Thompson 2018: 32). Σύμφωνα με τον Λιάκο ο E. P. Thompson και γενικότερα η ΝΚΙ αποτελούν περιπτώσεις παραδειγματικής σύνταξης και γραφής. Δηλαδή ένα τρόπο γραφής που δεν ακολουθεί την χρονική συνέχεια ως βάση για την παρουσίαση των δεδομένων της. Αντιθέτως η γραφή προσπαθεί να μελετήσει το πώς «σε ένα πυρηνικό γεγονός αντικατοπτρίζονται τα χαρακτηριστικά μιας ολόκληρης κοινωνίας ή μιας εποχής» (Λιάκος 2007: 144). Έτσι τα αντικείμενα της ιστορίας αποκτούν αξία στο βαθμό στον οποίο αποκαλύπτουν τον τρόπο σκέψης των υποκειμένων. Η ΝΚΙ έτσι, σαφώς επηρεασμένη από την ανθρωπολογία, εισάγει έτσι τον μύθο, την λαϊκή κουλτούρα, τις τελετουργίες ως αντικείμενα του ιστορικού λόγου.

Μία τελευταία, αλλά πολύ σημαντική συνέπεια των παραπάνω τροποποιήσεων της ιστορικής γραφής είναι η έννοια της ενδεχομενικότητας. Με την ΝΚΙ η ιστορική γραφή πραγματοποιεί μία ρήξη με την έννοια της ιστορικής

νομοτέλειας. Η ιστορία αλλάζει στον βαθμό στον οποίο οι δρώντες συγκροτημένοι ως πολιτικο-πολιτιστικά υποκείμενα, εισέρχονται στο προσκήνιο της ιστορίας. Έτσι για την ΝΚΙ, συμβάντα, όπως η αγγλική βιομηχανική επανάσταση θα μπορούσε να έχει μια ριζικά διαφορετική μορφή. Η ιστορία γίνεται το άθροισμα διαφορετικών πολιτισμικών ρευμάτων

Η ιστορία επομένως, κινείται με έναν αντιφατικό τρόπο, καθώς πολιτισμικά γνωρίσματα που ήταν αντίθετα προς την κίνηση της συγκρότησης της εργατικής τάξης εν τέλει εντάχθηκαν στην διαδικασία αυτή. Το ιστορικό παρελθόν έτσι μοιάζει με ένα σύνολο μη εκπληρωμένων ενδεχομένων. Το ιστορικό παρελθόν διαιρείται σε διαφορετικές τάσεις, ενώ το ιστορικό παρόν αποτελεί μία μόνο περίπτωση έκφρασης. Το παρελθόν δεν νοείται ως μία καθυστερημένη και ξεχασμένη κοινωνική πραγματικότητα η οποία νομοτελειακά οδηγείται σε ένα αναπτυξιακά καλύτερο μέλλον. (Thompson 2018: 25).

Κεφάλαιο 5^ο : Η κριτική στην ΝΚΙ και η αφετηρία των νέων ιστορικών ρευμάτων

5.1 Η νέα γενιά της ΝΚΙ

Η αντίληψη του Thompson και του Williams για τον πολιτισμό επηρέασε μία ευρεία γενιά νέων ιστορικών στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Η εννοιολόγηση του πολιτισμού που πραγματοποίησαν εμπεριείχε μια δυναμική ως προς το εύρος των νέων δεδομένων με τα οποία μπορούσε να δουλέψει ο ιστορικός. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, οι νέοι ιστορικοί που επηρεάστηκαν από τον Thompson και τον Williams προσπάθησαν να εξερευνήσουν περαιτέρω τις δυνατότητες

αυτού του νέου τρόπου κατανόησης του πολιτισμού μέσα από νέα ιστορικά παραδείγματα.

Οι William H. Sewell, Joan Scott και ο Gareth Stedman Jones αποτέλεσαν παραδείγματα ερευνητών, που επηρεάστηκαν από την ΝΚΙ. Οι αρχικές τους έρευνες αφορούσαν παρόμοιες θεματικές, δηλαδή τη διαδικασία διαμόρφωσης της εργατικής τάξης. Ο Sewell στο πρώιμο έργο του, «*Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848*», το οποίο εκδόθηκε το 1980 ερεύνησε τη συγκρότηση της εργατικής τάξης στη νεωτερική Γαλλία. Στην συγκεκριμένη πραγματεία αναζητά την διαδικασία της συγκρότησης της εργατικής τάξης στην Γαλλία από το «Παλιό καθεστώς μέχρι το 1848». Ο Gareth Stedman Jones αρχικά ασχολήθηκε με τον Ουτοπικό Σοσιαλισμό και το εργατικό Λονδίνο της Βικτωριανής Εποχής. Η Scott αρχικά ασχολήθηκε με την κοινωνική και πολιτική οργάνωση της συντεχνίας των παραγωγών γυαλιού στο Carmaux στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Στο πρώιμο έργο και των τριών ερευνητών οι έννοιες της εργατικής τάξης, της ταξικής συνειδητοποίησης είχαν βαρύνοντα ρόλο στην ιστορική τους γραφή, πράγμα που αναδεικνυε το αφετηριακό ενδιαφέρον τους για τον μαρξισμό και τη προβληματική ανάμεσα στην οικονομική δομή και την πολιτική συνείδηση.

5.2 Οι απαρχές της πολιτισμικής στροφής στην Ιστορία

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ιστορικού που επηρεάστηκε από την πολιτισμική στροφή ήταν ο William H. Sewell. Όπως αναφέρθηκε στο πρώιμο έργο του ο Sewell αφιερώνει ένα σημαντικό τμήμα στην ανάλυση των οικονομικών δομών και των πολιτικών γεγονότων. Πέραν όμως της ανάλυσης της κοινωνικής οργάνωσης της φεουδαρχίας πραγματοποιεί μία παράλληλη επεξεργασία των λαϊκών στρωμάτων στη βάση του γλωσσικού ιδιώματος με σκοπό να καταλάβει το πώς αναλυόταν και κωδικοποιούταν η εμπειρία της

ταξικής εκμετάλλευσης και της πολιτικής πάλης. Σε αυτή την περίοδο το πλαίσιο της ιστορικής κίνησης καθορίζεται ακόμη από το μαρξιστικό σχήμα της μετάβασης από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό.

Ο πρώιμος Sewell αποδέχεται το σχήμα ότι η επέκταση των νέων παραγωγικών σχέσεων οδήγησε στην αποδιάρθρωση των συντεχνιών και μαζί με την εκβιομηχάνιση στην δραματική μείωση των απολαβών των λαϊκών στρωμάτων που προλεταριοποιήθηκαν (Sewell 1980: 40). Σαφέστατα επηρεασμένος από το έργο του Thompson αναφέρει όμως ότι η βιομηχανοποίηση και η προλεταριοποίηση δεν οδηγεί αυτόματα στην ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης. Αντιθέτως στην περίπτωση των λιμενεργατών της Μασσαλίας με τους οποίους ασχολήθηκε ερευνητικά, ήταν η πάλη για την διατήρηση των θέσεων των συντεχνιών αυτό που οδήγησε στην διαμόρφωση αυτής της συνείδησης. Τα πρώτα σκιρτήματα ταξικής συνείδησης δεν προήλθαν από τους βιομηχανικούς εργάτες, αλλά από τα πιο προωθημένα πολιτικά στοιχεία των συντεχνιών.

Στη βάση αυτού εξηγείται το πως ένα μέλος μίας συντεχνίας στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και ένας σοσιαλιστής εργάτης στα τέλη της δεκαετίας του 1840 υιοθετούσαν παρόμοιο λεξιλόγιο για να αυτοπροσδιοριστούν. Ενώ στην εποχή πριν από την Γαλλική επανάσταση με τον όρο συντεχνία εννοούταν ο ειδικός εκείνος θεσμός της φεουδαρχίας, όσο προχωρούμε στον 19^ο αιώνα αποτελεί ένα σημαίνον του εργατικού συνδικάτου. Παρότι λοιπόν έχουμε διατήρηση του ίδιου σημαίνοντος το σημαινόμμενο αλλάζει ριζικά.

Σύμφωνα με τον Sewell αυτή η συνέχεια δεν αποτελεί ένα τυχαίο φαινόμενο. Μέσω της διατήρησης του γλωσσικού ιδιώματος έχουμε στην πραγματικότητα διατήρηση του βιώματος της κοινής συσσωμάτωσης, της μεταφορικής συγκρότησης μίας κοινότητας αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας (Sewell 2005: 165). Αρχικά οι λέξεις συντεχνία, της αδελφότητα και σώμα αναφέρονταν σε κοινωνικές δομές του Παλαιού καθεστώτος. Τα συγκεκριμένα ιδιώματα αντιπροσώπευαν ένα κοινό στρώμα ηθικών αντιλήψεων του Παλαιού καθεστώτος το οποίο αποτέλεσε την βάση για την συγκρότηση των νέων

ενώσεων των εργατών. Έτσι το πέρασμα προς την αυτοοργάνωση των εργατών δεν έγινε απλώς ως αποτέλεσμα των οικονομικών και των πολιτικών εξελίξεων. Η ταξική συνείδηση αποτέλεσε έργο συλλογικής ανάπτυξης και διαμόρφωσης (Sewell 1980: 11).

Έτσι το βάρος της κοινωνικής αλλαγής μεταφέρεται στην ίδια την κοινωνία, και ιδιαίτερα στο πεδίο των καθημερινών εννοιών που χρησιμοποιούσαν οι εργάτες για να περιγράψουν και να καταλάβουν την πραγματικότητα τους. Η τάξη δεν συγκροτείται από κάποιον διανοούμενο, ο οποίος μεταφέρει μηχανιστικά τις ιδέες του στη μάζα. Συνεπώς ο Sewell τοποθετεί σε σημαντική θέση την βιωμένη εμπειρία όπως αυτή αντανακλάται από τα νοήματα, τις μεταφορές, και τα ρητορικά σχήματα βάσει των οποίων σκέφτονταν και μιλούσαν για τις εμπειρίες τους οι εργάτες. Η διαμεσολάβηση δηλαδή αυτής της ιδιαίτερης γλώσσας αποτελεί ένα γεγονός αντίστοιχης αξίας με την επέκταση των νέων σχέσεων παραγωγής ως προς την εξήγηση της πορείας της συγκρότησης της εργατικής συνείδησης (στο ίδιο: 7).

5.3 Η συμβολή της ερμηνευτικής ανθρωπολογίας

Η αναγνώριση της σημασίας των πολιτισμικών συστημάτων στην ιστορική εξήγηση οδήγησε τους ιστορικούς που στη συνέχεια θα σχημάτιζαν την «πολιτισμική ιστορία», σε αναζήτηση θεωριών και μεθοδολογιών μελέτης του πολιτισμού. Η ανθρωπολογία είχε ήδη μία πλούσια μεθοδολογία μελέτης πολιτισμικών αντικειμένων. Μέχρι και το 1960 το κυρίαρχο ρεύμα στο εσωτερικό της ήταν ο δομολειτουργισμός. Όπως ακριβώς και με την Ιστορία η ατομική συμπεριφορά θεωρούταν ότι καθορίζεται ολοκληρωτικά από την κοινωνική δομή και τους θεσμούς. Όπως αναφέρει η Δημητρίου-Κοτσώνη στο έργο του Radcliffe-Brown «Τα υποκείμενα είναι απλά όργανα σε ένα προ-διαγεγραμμένο σχέδιο, στο κοινωνικό σύστημα, το οποίο έτσι αποκτά υπερβατική και ακατάλυτη οντότητα και χαρακτηρίζεται από πολιτισμική ομοιογένεια και συνεκτικότητα, καθώς οι παρεκκλίσεις αποσιωπούνται. Η κοινωνική αλλαγή αποδίδεται

αποκλειστικά σε δομικούς όρους οι οποίοι λειτουργούν ανεξάρτητα από τον ανθρώπινο παράγοντα» (Δημητρίου & Δημητρίου - Κοτσώνη 1996: 115).

Η ερμηνευτική ανθρωπολογία του Geertz εκπροσωπούσε μία γενικότερη κίνηση ρήξης με τον δομολειτουργισμό. Στο έργο αυτού του σημαντικού ανθρωπολόγου ένας ιθαγενής πολιτισμός μελετάται στη βάση της έννοιας της πυκνής περιγραφής. Αυτό σημαίνει ότι ο ερευνητής προσπαθεί να περιγράψει τον πολιτισμό ως ένα σύστημα εννοιών αξιοποιώντας όσο το δυνατόν λιγότερες έννοιες, ερμηνευτικά εργαλεία και γενικεύσεις από το οικείο του πολιτισμικό πλαίσιο. Ο ανθρωπολόγος αντιμετωπίζει το ερευνητικό του αντικείμενο ως μια ριζικά διαφορετική εμπειρία, την οποία δεν γνωρίζει ούτε καλείται να εξηγήσει το πώς λειτουργεί.

Κάθε αντικείμενο, πρακτική ή αναπαράσταση που εγγράφεται στον ιθαγενή πολιτισμό αντιπροσωπεύει ένα σύμβολο το οποίο βρίσκεται εντός ενός συστήματος συμβόλων. Αυτό το σύστημα συμβόλων και αναπαραστάσεων είναι ο πολιτισμός ο οποίος αξιοποιείται από τους ανθρώπους για την επικοινωνία, την αναπαραγωγή και την εξέλιξη της γνώσης τους για τον κόσμο καθώς οργανώνει πρότυπα δράσης (Λιάκος 2007: 103). Σκοπός της ανθρωπολογικής πρακτικής είναι η περιγραφή αυτού του συστήματος και όχι η επιβολή ενός γενικευτικού σχήματος. Ο Geertz από την άλλη δεν υποστηρίζει το να μην γίνονται συσχετίσεις ανάμεσα σε παρόμοια παραδείγματα. Ωστόσο από την στιγμή που κάθε ανθρωπολογική έρευνα εξάγει τις δικές της περιγραφικές έννοιες, η δυνατότητα κοινής αξιολόγησης καθίσταται πολύ δύσκολη. Θα λέγαμε ότι το ερευνητικό παράδειγμα του Geertz έχει μία μεγαλύτερη τάση προς την ανίχνευση της εξαίρεσης και της διαφορετικότητας (Geertz 2003: 406).

Ο Sewell όπως και άλλοι ιστορικοί επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την ερμηνευτική ανθρωπολογία, και άλλους ανθρωπολόγους, όπως τον Marshal Shalins. Οι παραπάνω επιρροές επιχειρηματολόγους υπέρ της ανεξάρτητης ύπαρξης μίας συνιστώσας της ανθρώπινης ζωής, των συμβολικών δομών. Η προσέγγιση του Geertz δεν κατήργησε τις άλλες μορφές ανθρώπινης ύπαρξης

αλλά προσπάθησε να τοποθετήσει τα συμβολικά συστήματα σε μία θέση ισάξια με αυτή των οικονομικών, κοινωνικών, γεωγραφικών συστημάτων. Σε επίπεδο επιστημολογίας δεν αναίρεσε ακριβώς τον δομισμό, αλλά παρήγαγε ένα είδος συμβολικού δομισμού, όπου τα πολιτισμικά συστήματα οργανώνονται ως μία αυτόνομη βάση εξήγησης των κοινωνικών φαινομένων.

5.4 Η συμβολική διάσταση ως μία αυτόνομη βάση συγκρότησης της κοινωνίας

Ο Sewell επηρεασμένος από την σύγχρονη ανθρωπολογία αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα της πολιτισμικής στροφής απομακρυνόμενος από το πρώιμο έργο του. Στο βιβλίο του «*Logics of History*» ο Sewell ισχυρίζεται ότι στο βαθμό που ο άνθρωπος λειτουργεί παράγοντας σύμβολα, αυτά διαμεσολαβούν ανάμεσα στη σχέση του με το περιβάλλον. Έτσι τα πράγματα γύρω μας δεν λειτουργούν στην αμεσότητα τους αλλά υπάρχουν κυρίως επειδή φέρουν νόημα. Ο πολιτισμός είναι αυτό που διακρίνει το ανθρώπινο από το μη ανθρώπινο.

Όπως αναφέρει ο Sewell, *η «κουλτούρα είναι ένα δίκτυο σημειωτικών σχέσεων εντός της κοινωνίας, ένα δίκτυο που έχει διαφορετική μορφή και χωρητικότητα και απλώνεται σε διαφορετικές χωρικές εκφράσεις σε σχέση με τα θεσμικά, οικονομικά ή πολιτικά δίκτυα»* (Sewell 2005: 164). Όπως πάλι αναφέρει ο Sewell *«η κουλτούρα είναι μία διαλεκτική συστήματος και πρακτικής, μία διάσταση της κοινωνικής ζωής που είναι αυτόνομη σε σχέση με άλλες διαστάσεις ως προς την λογική της και την έκφραση της στον χώρο. Η κουλτούρα επίσης χαρακτηρίζεται από μία πραγματική αλλά λεπτή συνοχή, η οποία βρίσκεται διαρκώς υπό την πιθανότητα αίρεσης από την πρακτική και υπό αυτή την άποψη της μεταμόρφωσης»* (στο ίδιο: 166).

Βάσει του παραπάνω ορισμού ο Sewell φαίνεται πως οδηγείται σε μία κατανόηση ότι η κοινωνία συναποτελείται από ένα άθροισμα διαστάσεων της πραγματικότητας, η κάθε μία εκ των οποίων οργανώνεται βάσει της δικής της

λογικής. Ο Sewell δεν καταργεί άλλες διαστάσεις της πραγματικότητας αντιθέτως θεωρεί ότι υπάρχουν οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές διαστάσεις της ιστορίας. Αυτό για το οποίο επιχειρηματολογεί είναι ότι αυτή η πραγματικότητα έχει και μια συμβολική διάσταση, η οποία ενεργοποιείται αυτόνομα από τις υπόλοιπες. Η συμβολική διάσταση αναφέρεται σε όλο το φάσμα των πολιτισμικών νοημάτων βάσει των οποίων μπορεί να ερμηνευτεί ένα γεγονός. (στο ίδιο: 219)

Επομένως η σημασία που προσδίδουν τα υποκείμενα ως παραγωγοί συμβόλων καθορίζει και το πώς ξεδιπλωθεί ένα ιστορικό γεγονός. Οι αιτίες ενός συμβάντος δεν ανάγονται απλώς σε αφηρημένες συνθήκες, κατά το πρότυπο για παράδειγμα της σχολής των *Annales*. Αντιθέτως το τι διαδρομή θα πάρει η ιστορία καθορίζεται και από την τυχαία ενεργοποίηση μίας στιβάδας συμβόλων, τα οποία θα καθορίσουν και το πώς νοηματοδοτείται το γεγονός και άρα το τι στάση κρατούν τα υποκείμενα απέναντι του. Υπό αυτή την άποψη η ύστερη φάση του Sewell απορρίπτει πλέον την μαρξιστική ανάγνωση της κίνησης της ιστορίας με τη μορφή της προόδου ή της μετάβασης από το προνεωτερικό στο νεωτερικό στάδιο.

Η ιστορική κίνηση καθορίζεται από το τυχαίο, το επιμέρους, το απροσδόκητο, αντίληψη που μας θυμίζει σε μεγάλο βαθμό και το έργο του Shalins για τον καπετάνιο Κούκ. Αναγνωρίζει τις κοινωνικές δομές ως αποκρυσταλλώσεις προηγούμενων πολιτισμικών νοημάτων μέσω των οποίων οι άνθρωποι βγάζουν νόημα στην καθημερινότητά τους. Όμως νέα περιστατικά και συμβάντα πάντοτε μπορούν να προκαλέσουν την σταθερότητα αυτών των δομών μέσα από την ανάσυρση νέων πολιτισμικών νοημάτων. Υπό αυτή την άποψη οι δομές και τα γεγονότα λειτουργούν σε ένα πλαίσιο ενδεχομενικότητας. Παρότι ο Sewell αναγνωρίζει την ύπαρξη εγκαθιδρυμένων κοινωνικών δομών οι οποίες καθορίζουν την κίνηση της ιστορίας, ταυτόχρονα η σύλληψη του για την ιστορία εντάσσει το απρόβλεπτο ως παράγοντα μεταβολής της πιο αναμενόμενης κίνησης της ιστορίας. Ο άνθρωπος στο βαθμό στον οποίο κατασκευάζει νέα συμβολικά συστήματα είναι σε θέση να αναιρέσει τις κοινωνικές δομές, παράγοντας νέο νόημα.

5.5 Η γλωσσική στροφή στην Ιστορία

Ο Stedman Jones αποτέλεσε ένα παράδειγμα ιστορικού που πραγματοποίησε μια διαφορετική κριτική αξιολόγηση της ΝΚΙ, συμβάλλοντας στην εμφάνιση της γλωσσικής στροφής στην Ιστορία. Το έργο του για τον Χαρτισμό αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάδειξης της σημασίας της γλώσσας στην ιστορική έρευνα. Η βασική μαρξιστική ανάλυση για το συγκεκριμένο κίνημα εκείνη την εποχή, το ερμήνευε ως έκφραση της συνειδητοποίησης της ταξικής καταπίεσης (Mayfield & Thorne 1992: 167). Με την έννοια αυτή θεωρούταν ότι η συσσώρευση των εμπειριών της καταπίεσης οδήγησε στην υπέρβαση των οικονομικών αιτημάτων για τον μισθό και στην συγκρότηση του κινήματος της εργατικής τάξης με την μορφή πολιτικού κινήματος. Η μαρξιστική θεώρηση περί των βαθμίδων της συνείδησης πραγματοποιούσε μία διάκριση βάσει της συνδικαλιστικής, της πολιτικής και της επαναστατικής συνείδησης, ανάλογα με το κατά πόσον ένα μέλος της εργατικής τάξης έχει συνειδητοποιήσει τον ιστορικό του ρόλο. Η παραπάνω κατηγοριοποίηση θεωρήθηκε από τον Steadman Jones ότι είναι φορμαλιστική και πως δεν αντανάκλασε το ιδιαίτερο ιστορικό πλαίσιο βάσει του οποίου αναπτύχθηκε η συνείδηση των Χαρτιστών.

Η μεθοδολογία που αντιπρότεινε ο Stedman Jones επηρεάστηκε από τον Thompson και την έμφαση στην πολιτισμική συγκρότηση της εμπειρίας της εργατικής τάξης. Υπό αυτή τη λογική θεώρησε ότι το κίνημα των Χαρτιστών βασίστηκε σε μία ιδιαίτερα δημοφιλή ιδέα που χαρακτήριζε τις πλατειές λαϊκές μάζες της Αγγλίας περί διαφθοράς και χλιδής των αρχόντων. Η ιδιαίτερη επιτυχία του κινήματος έγκειται στο γεγονός ότι μπόρεσε να ενσωματώσει στο πολιτικό του λόγο στοιχεία που προσεταιρίζονταν αυτό το στρώμα αντιλήψεων. Για τον ίδιο λόγο, ισχυρίζεται ο Stedman Jones το κίνημα αυτό κατάρρευσε μόλις οι αντιπολιτευόμενες τάξεις κατάφεραν να οικειοποιηθούν πίσω τη γλώσσα της καταπολέμησης της διαφθοράς, προβάλλοντας προγράμματα μεταρρυθμίσεων.

Οι Χαρτιστές έτσι δεν εκπροσωπούσαν ακριβώς την εργατική τάξη στον αγώνα της με την αριστοκρατία και την αστική τάξη, αλλά ήταν περισσότερο ένας αγώνας που αποσκοπούσε στον περιορισμό του πολιτικού αποκλεισμού (στο ίδιο: 174).

Παρότι η εργασία του Stedman Jones για τους Χαρτιστές βρισκόταν στα πλαίσια της ιστοριογραφικής λογικής του Thompson, το ίδιο το έργο εμπεριείχε μία δυναμική που την υπερέβαινε. Στα 1983 αποτέλεσε έναν από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της «γλωσσικής στροφής» η οποία εκείνη την περίοδο εμφανιζόταν στην Αγγλική ιστοριογραφία (στο ίδιο: 176). Η τάξη και γενικότερα οι οικονομικές και κοινωνιολογικές αναλυτικές κατηγορίες έχουν όλο και λιγότερη σημασία στον Stedman Jones μέχρις ότου εγκαταλείπονται ολοκληρωτικά. Ο χαρτισμός προσεγγίζεται ως έκφραση ενός ιδιαίτερου πολιτικού ιδιώματος, ως παράγωγο δηλαδή της πολιτικής λογικής την οποία υιοθέτησαν οι πλατειές λαϊκές μάζες. Έτσι ο Stedman Jones ανατρέπει το παραδοσιακό μαρξιστικό σχήμα ότι η ταξική προέλευση δημιουργεί την ταξική συνείδηση, λέγοντας το ακριβώς αντίθετο, ότι δηλαδή η σοσιαλιστική πράξη είναι το αποτέλεσμα της σοσιαλιστικής σκέψης (Sewell 2005: 64) (Iggers, 1999: 124). Αυτό που διαφοροποίησε την αντίδραση των λαϊκών μαζών σε σχέση με το παρελθόν και δεν οδηγήθηκαν προς τους εμπρησμούς και την λεηλασία των αποθηκών σιτηρών, αλλά οργανώθηκαν σε πολιτικό επίπεδο διεκδικώντας την υλοποίηση ενός ιδιαίτερου πολιτικού προγράμματος ήταν η ιδιαίτερη πολιτική λογική και γλώσσα που είχαν υιοθετήσει. Η ιδιαίτερη επιτυχία της ηγεσίας των Χαρτιστών βασίστηκε στην επινόηση αυτής της γλώσσας που μπόρεσε να ενοποιήσει τις λαϊκές μάζες σε αγωνιστική κατεύθυνση.

Η υιοθέτηση της γλωσσικής μεθόδου υπερβαίνει τους περιορισμούς μίας κοινωνιολογικής ομογενοποίησης. Οι Χαρτιστές διέπονταν από την ιδέα της προόδου, της ιδέα ενός ουμανισμού δηλαδή αποτελούν σε τελική ανάλυση έκφραση βαθύτερων ιδεολογικών διαδικασιών οι πηγές των οποίων επεκτείνονται στην εποχή των άγγλων διαφωτιστών. Υπό αυτή την άποψη το

Stedman Jones δεν επιχειρεί ακριβώς να ανασυγκροτήσει τις εμπειρίες, τον πολιτισμό μίας τάξης ή ορισμένων επαγγελματικών κατηγοριών. Ο πολιτισμός δεν αποτελεί μία εγγενής κατηγορία μίας ιδιαίτερης οικονομικής ή κοινωνιολογικής κατηγορίας (Mayfield & Thorne ό.π.: 183). Σε αντίθεση με το κίνημα της Νέας Αριστεράς και την γκραμισιανή παρέμβαση περί της «σχετικής ανεξαρτησίας» του εποικοδομήματος, ο Stedman Jones διαρρυγνύει ολοκληρωτικά τη σχέση ανάμεσα στο «είναι» και την «συνείδηση». Τα ιστορικά γεγονότα γίνονται προϊόντα της ιδιαίτερης εγγενούς λογικής που υπηρετεί ένα γλωσσικό ιδίωμα. Υπό αυτή την άποψη ο πολιτισμός δεν αποτελεί ένα συλλογικό δημιούργημα μίας τάξης, όπως είδαμε στον Sewell. Σε αντίθεση με τον Thompson ο Stedman Jones δεν ενδιαφέρεται στο να ανασυγκροτήσει τις εμπειρίες και τις σχέσεις των επαγγελματικών κατηγοριών που χάθηκαν στην περίοδο της Βιομηχανικής επανάστασης. Για τον Stedman Jones η υιοθετημένη γλώσσα αποτέλεσε την βάση συγκρότησης των εμπειριών αυτών των στρωμάτων. Επομένως οποιαδήποτε προσπάθεια κατανόησης της εμπειρίας και των κοινωνικών σχέσεων έξω από τα πλαίσια της γλώσσας και του κειμένου θα ήταν ιστορικά ανεπαρκής.

Οι εκπρόσωποι της γλωσσικής στροφής στην ιστορία δεν έμεναν όμως μέχρι αυτό το σημείο κριτικής. Οι ιστορικοί, που σχημάτισαν την γλωσσική στροφή είχαν επηρεαστεί από την προσέγγιση του Foucault, του Derrida και άλλων φιλοσόφων. Παρότι οι παραπάνω διανοητές είχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους αποστασιοποιήθηκαν από την ουσιολογική φιλοσοφία, δηλαδή την θεώρηση ότι κάθε αντικείμενο διέπεται από ένα φάσμα ουσιωδών γνωρισμάτων έναντι κάποιων εξωτερικών ή φαινομενικών. Ο κόσμος κατασκευάζεται ή επινοείται ως αποτέλεσμα της ενεργοποίησης ερμηνευτικών πρακτικών οι οποίες καθορίζουν το νόημα του αντικειμένου υπό διερεύνηση.

Οι προσεγγίσεις αυτές άσκησαν σημαντική κριτική στα κυρίαρχα ιστορικά ρεύματα ότι τείνουν να αποκρύβουν το σύνθετο παζλ των λόγων των υποκειμένων και να ενισχύουν τις ηγεμονικές αφηγήσεις. Η πιο απλή διαδικασία

παρατήρησης εμπεριέχει την ενεργοποίηση προδιαμορφωμένων εννοιών, οι οποίες διαμορφώνουν καθοριστικά την αναπαράσταση ενός αντικειμένου. Οι έννοιες που αξιοποιούνται για την αναγνωστική διαδικασία διέπονται από προδιαμορφωμένες συνδηλώσεις, οι οποίες τοποθετούν το όριο πρόσληψης των γνωρισμάτων ενός αντικειμένου. Όπως αναφέρει και ο Derrida, τίποτα δεν είναι «υπερ-κειμενικό» (Λιάκος 2007: 153).

Έτσι η ανίχνευση του στοιχείων του παρελθόντος δεν μπορούσε να εκκινεί από εκ των προτέρων υποθέσεις όσον αφορά την φύση και το χαρακτήρα του παρελθόντος. Οι ιστορικοί που επηρεάστηκαν από αυτά τα ρεύματα θεώρησαν ότι η μέχρι τότε ιστορία επιβεβαίωνε προηγουμένως διαμορφωμένα θεωρητικά σχήματα, τα οποία βασιζόνταν πάνω στα χαρακτηριστικά των υποκειμένων που έγραφαν την ιστορία (στο ίδιο: 45). Έναντι αυτού εξερευνούν μεθόδους ποιοτικής έρευνας, οι οποίες στοχεύουν στην ανάδειξη των ποικίλων αναγνωστικών δυνατοτήτων της ανθρώπινης εμπειρίας. Αυτό δεν σημαίνει την ολοκληρωτική απαλοιφή της τάξης ως αναλυτικό εργαλείο της ιστορίας. Ιστορικοί όπως η Scott, η οποία επηρεάστηκε από τον Foucault, αποπειράθηκαν να αναγνώσουν πρακτικές νομιμοποίησης στρατηγικών άσκησης εξουσίας στο πεδίο της ιστορίας.

Η ανάδειξη του ρόλου του ιστορικού αποκάλυψε ένα ευρύτερο πεδίο κριτικού αναστοχασμού της ιστορίας. Το παρελθόν δεν αποτελεί απλώς ένα πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα σε διαφορετικούς λόγους υποκειμένων που έδρασαν στο παρελθόν, αλλά και ένα πεδίο στο οποίο ο ιστορικός επιβάλλει τον δικό του λόγο αναδιοργανώνοντας το. Το φύλο, η φυλή, το έθνος αποτελούν βάσεις συγκρότησης λόγων που αντικειμενοποιούν μία ομάδα σε σχέσεις καταπίεσης από μία άλλη. Η εκμετάλλευση παύει να θεωρείται μονόπλευρη, αλλά «οι πηγές της εκμετάλλευσης είναι οι πολλαπλές διαπροσωπικές σχέσεις μέσα από τις οποίες οι άνθρωποι ασκούν εξουσία πάνω σε άλλους» (Iggers 1999: 131 αυτολεξεί). Κλασικές έννοιες της ιστορίας και των κοινωνικών επιστημών, όπως η κοινωνική δομή, η μαρξιστική έννοια του κοινωνικού όλου, η κουλτούρα, ο τρόπος παραγωγής, η οικονομική οργάνωση θεωρήθηκε ότι αναπαρήγαγαν ένα

δυτικοκεντρικό πολιτισμικό πρότυπο. Ο πολιτισμός ως κατηγορία της ιστορίας επίσης αντιμετώπισε σημαντική κριτική, ως μία ομογενοποιητική κατηγορία που απέκρυβε τις διαφορετικές πολιτισμικές εκφράσεις. Έτσι η έννοια του πολιτισμού καθιστούσε αόρατα τμήματα του πληθυσμού, που αυτοπροσδιορίζονταν βάσει διαφορετικών έμφυλων, σεξουαλικών και εθνικών προσδιορισμών ως μη έχοντα ιδιαίτερο πολιτισμό. Έτσι ο πολιτισμός οργάνωνε τις πολιτισμικές κατηγορίες με τρόπο ώστε να συμμορφώνονται με τα κανονιστικά κριτήρια του παρόντος (Iggers 1999: 134). Υπό την άποψη αυτή η έννοια του πολιτισμού οδηγούσε στο να φιμώνονται, διαστρεβλώνονται ή να παραγνωρίζονται οι λόγοι των αόρατων υποκειμένων της ιστορίας.

Έπειτα από το 1990 η «γλωσσική στροφή» απέκτησε σημαντική επιρροή στην Βρετανική ιστορία. Ο Gareth Stedman Jones, όπως και ο Patrick Joyce αποτέλεσαν από τους σημαντικότερους ιστορικούς που άνοιξαν την συζήτηση για την σημασία της γλώσσας και του λόγου (Mayfield & Thorne ό.π.: 185). Η αύξηση της επιρροής της γλωσσικής στροφής αποκρυσταλλώθηκε και στην προοδευτική αλλαγή των ενδιαφερόντων βασικών περιοδικών της κοινωνικής ιστορίας, όπως το *Past and Present*, το *Social History* και το *History Workshop Journal*. Τα παραπάνω περιοδικά σταδιακά στράφηκαν προς την μελέτη διαθεματικών ζητημάτων με σκοπό την ανάδειξη της πολυφωνίας της ιστορίας.

5.6 Η κριτική της φεμινιστικής ιστορίας

Η ιστορία των γυναικών αποτέλεσε ένας από τους σημαντικότερους τομείς των ομάδων μελέτης κοινωνικής ιστορίας που συγκροτήθηκαν στα πανεπιστήμια της Αγγλίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 70' και του 80'. Η συγκεκριμένη θεματική αποτέλεσε επίσης και το θέμα του 2^{ου} συνεδρίου κοινωνικής ιστορίας που διοργάνωσαν οι συγκεκριμένες ομάδες μελέτης. Στο πλαίσιο αυτό η ιστορία των γυναικών γραφόταν βασισμένο κυρίως στο δεύτερο φεμινιστικό κύμα. Σκοπός των ιστορικών δεν ήταν η οντολογική αμφισβήτηση των κατηγοριών

«άνδρας» - «γυναίκα», αλλά η μεγαλύτερη αντιπροσώπευση των γυναικών στο ιστορικό πεδίο.

Η Joan Scott αποτελεί ένα από τα πολλαπλά παραδείγματα ιστορικών που πραγματοποίησαν τα πρώτα βήματα τους στην κοινωνική ιστορία. Παρόλα αυτά το ενδιαφέρον της για το ρόλο των γυναικών κατά τη διάρκεια της εκτεταμένης βιομηχανοποίησης της Ευρώπης κατά τον 19^ο αιώνα, την οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η μέχρι πρότινος ιστοριογραφία δεν είχε παρουσιάσει κάποια ιδιαίτερη ανάλυση ως προς το βίωμα των γυναικών.

Ο αποκλεισμός των γυναικών από την ιστοριογραφία βασιζόταν σε ένα εύρος αντιλήψεων. Η ιδέα ότι η οικονομική σφαίρα δεν περιλαμβάνει το οικογενειακό περιβάλλον, η κλασική μαρξιστική αντίληψη ότι οι απασχόλησης εντός του οικογενειακού χώρου δεν αποτελούν απασχόληση, αλλά και η απουσία γυναικείων υποκειμένων στην εξιστόρηση των πολιτικών εξελίξεων αποτελούσαν ορισμένες από τις σημαντικότερες αντιλήψεις που οδηγούσαν στη συστηματική υποκαταγραφή των εμπειριών των γυναικών στην ιστορική γραφή. Η Scott ανέδειξε το πώς ο Thompson και άλλοι ιστορικοί της ΝΚΙ, είχαν αποτύχει στο να αναδείξουν την ιδιαίτερη διπλή καταπίεση που βίωναν οι γυναίκες κατά τη διάρκεια της βιομηχανοποίησης της Αγγλίας. Οι γυναίκες δεν έπρεπε μόνο να εργαστούν αλλά και να επιτελέσουν διάφορους ρόλους ως μητέρες, σύζυγοι και φροντίζοντας την οικογενειακή εστία.

Για την Scott επομένως ετίθετο ένα βαθύ επιστημολογικό πρόβλημα, το οποίο αφορούσε το γιατί οι ιστορικοί μέχρι πρότινος δεν έδιναν σημασία σε τόσο σημαντικά ζητήματα αλλά τα παρέβλεπαν. Παρότι η ΝΚΙ επιδίωκε να δώσει φωνή στους λαούς και τα κοινωνικά στρώματα που η προηγούμενη ιστοριογραφία είχε φιμώσει, η Scott έβλεπε όλο και πιο συστηματικά ότι η ΝΚΙ πραγματοποιούσε το ίδιο όσον αφορά τις γυναίκες. Η Scott αναθεώρησε την στάση της απέναντι στην ΝΚΙ και τον Thompson ασκώντας σημαντική κριτική στο έργο του για την συγκρότηση της αγγλικής εργατικής τάξης, ισχυριζόμενη ότι ο συγγραφέας έγραψε περισσότερο την ιστορία της ανδρικής εργατικής τάξης στην Αγγλία. Το

συγκεκριμένο έργο διεπόταν από την άρρητη θεώρηση ότι μέλος της εργατικής τάξης είναι όποιος εργάζεται στο πεδίο της παραγωγής εμπορευμάτων. Υπό αυτή την έννοια όσα μέλη της κοινωνίας δεν είχαν άμεσα σχέση με την παραγωγή προϊόντων δεν συνιστούσαν ακριβώς μέλη της εργατικής τάξης.

Για την Scott επομένως η προηγούμενη ιστοριογραφία αγνοούσε τη κεντρική σημασία του φύλου στις διαδικασίες συγκρότησης της τάξης. Αναπαρήγαγε την κατοπινή έμφυλη διάκριση σε ιδιωτικό και δημόσιο χώρο καθιστώντας επί της ουσίας τους άνδρες ως παραγωγούς της εργατικής συνείδησης, καθώς οι γυναίκες είναι κυρίως περιορισμένες στον οικογενειακό χώρο.

Η κριτική της Scott δεν οδήγησε απλώς σε μία ιστορία μεγαλύτερης αντιπροσώπευσης των γυναικών. Προσπάθησε να εγκαινιάσει μια ιστορία που θα αποδομούσε την φυσικοποίηση της έμφυλης διαφοράς. Η Scott συνδεόμενη με τη σύγχρονη γαλλική φιλοσοφία, όπως αυτή εκφράστηκε από το έργο των Deleuze, Derrida και Foucault επιχείρησε να εξετάσει το πώς ο Λόγος οργάνωνε την ζώσα εμπειρία μέσα από τις διαδικασίες της παραγωγής νοημάτων.

Οι κατηγορίες που χρησιμοποιούν οι ιστορικοί δεν αποτελούν φυσικές κατηγορίες, αλλά το καθήκον του ιστορικού είναι η ιστορικοποίηση τους, δηλαδή η πλαισίωση τους ως παράγωγα συγκεκριμένων ιστορικών συνθηκών. Για την Scott ο διαχωρισμός σε «άνδρες» και «γυναίκες» αποτελούσε ένα τέτοιο παράδειγμα ιστορίας που έπρεπε να υπερβεί η σύγχρονη ιστοριογραφία. Καθώς προχωράμε προς το τέλος της δεκαετίας του 80' η Scott αντιμετωπίζει την ιστορική γραφή όλο και περισσότερο ως καθεστώς λόγου.

Η Scott επομένως προσπάθησε να αποδομήσει τις έννοιες «άνδρας» και «γυναίκα», οι οποίες εισήγαγαν παραμορφώσεις στο τρόπο με τον οποίο διάβαζαν την ιστορία. Η εγχάραξη του ρόλου της μητέρας στις γυναίκες είχε ως αποτέλεσμα η ιστορική γραφή να παραγνωρίζει όλες εκείνες τις εργαζόμενες γυναίκες που δεν εκπλήρωναν το παραπάνω πρότυπο. Έτσι το φύλο στην Scott δεν αντιμετωπίζεται ως μία άκαμπτη και δεδομένη βιολογική κατηγορία αλλά ως προϊόν κοινωνικής και πολιτισμικής κατασκευής. Ιδιαίτερα το φύλο γίνεται μία

στρατηγική της εξουσίας, ένας τρόπος συγκρότησης ιεραρχιών μέσω της σεξουαλικοποίησης των κοινωνικών σχέσεων. Σε τελική ανάλυση η Scott θεωρεί ότι πρέπει να αμφισβητήσουμε μία φυσικοποιημένη και αφελή χρήση των όρων «γυναίκα» και «αντρας» αλλά στη θέση τους να μιλήσουμε για «θηλυκότητες» και «αρρενωπότητες».

Η τάξη αποτελεί επίσης μία κατηγορία η οποία διατηρείται στο έργο της Scott με διαφορετικό τρόπο. Στη θέση μίας οικονομικής εννοιολόγησης η Scott την προσεγγίζει ως ένα πεδίο στο οποίο εμπλέκονται διαφορετικά νοήματα, συχνά σε αντιθετική κατεύθυνση. Η τάξη αποτελεί ένα δημιούργημα των ανθρώπων με σκοπό την επιτέλεση των συμφερόντων τους. Υπό αυτή την άποψη η χρήση αυτών των όρων αποτελούν στρατηγικές νομιμοποίησης ιεραρχιών, που υπερβαίνουν την έμφυλη διαφορά αλλά μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μεταφορές σε κάθε κοινωνική σχέση. Το φύλο γίνεται μία γλώσσα μέσω της οποίας εγκαθιδρύονται σχέσεις εξουσίας.

Στο ύστερο έργο της η Scott εμβαθύνει ακόμα περισσότερο στη προβληματική γλώσσας και ιστορίας αξιοποιώντας την έννοια της φαντασίωσης του φρόντ, καθώς και κάνοντας κριτική στην έννοια του καθολικού στην οποία βασιζόταν ο Γαλλικός ρεπουμπλικανισμός, θεματικές οι οποίες υπερβαίνουν τα όρια της παρούσας εργασίας. Η Scott εισήλθε στην ιστορία υποστηρίζοντας τις αρχές της ΝΚΙ, όμως στην πορεία της εξέλιξης της εν τέλει αμφισβήτησε τις βασικές κατηγοριακές της θέσεις. Για την Scott ο πολιτισμός δεν αποτελεί παράγωγο μίας κοινωνικοοικονομικής τάξης, αλλά αποτελεί μία στρατηγική της εξουσίας με σκοπό την νομιμοποίηση και την ενσωμάτωση ιεραρχιών. Η εμπειρία αποτελεί προϊόν της ενσωμάτωσης αυτών των στρατηγικών, οι οποίες την μορφοποιούν στην κατεύθυνση της αναπαραγωγής των ιεραρχιών.

Η έννοια του πολιτισμού στην φεμινιστική κριτική της περιόδου της Scott έχει παρόμοια χαρακτηριστικά με την γλωσσική στροφή. Η προσέγγιση του Thompson θεωρείται ότι εν τέλει αναπαράγει τις ισχύουσες πατριαρχικές δομές της εποχής του ιστορικού. Έτσι η αδυναμία του αναστοχασμού του κατηγοριακού

εξοπλισμού οδηγεί στην αποτυχία εν τέλει της διάσωσης του λόγου των καταπιεσμένων στρωμάτων της κοινωνίας. Ο ιστορικός μέσα από την έννοια του πολιτισμού συμβάλλει με την σειρά του στην αναπαραγωγή της πατριαρχίας.

Συμπεράσματα

Στην δεκαετία του 1980 πραγματοποιείται μία κρίσιμη επιστημολογική τομή στην ιστορία και τις κοινωνικές επιστήμες (Sewell 2005: 77). Όπως αναδείχθηκε και στα παραπάνω κεφάλαια η ιστορική σκέψη επηρεάστηκε από την «γλωσσική στροφή», την διεπιστημονική αξιοποίηση του Lacan, του Foucault, του Derrida καθώς και από το έργο ανθρωπολόγων (Λιάκος 1999: 149). Η συγκεκριμένη τομή συνδέεται την κατά Lyotard γενικότερη κρίση των «μεγάλων αφηγήσεων». Ως «μεγάλες αφηγήσεις» εννοείται το σύνολο των ιστορικών σχημάτων που βασίζονται στην θεώρηση ότι η ιστορία έχει αναπτυξιακό και προοδευτικό χαρακτήρα. Επί της ουσίας οι ιδεολογίες που κατηγοριοποιούνταν κάτω υπό

αυτή τη έννοια ήταν η κομμουνιστική ιδεολογία, αλλά και η φιλελεύθερη ιδεολογία περί μίας αέναης ανάπτυξης και προόδου. Οι θεωρίες αυτές ενισχύθηκαν από αναλύσεις για το Ολοκαύτωμα και τη φρίκη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου που αποτέλεσαν ιστορικά γεγονότα που αποδείκνυαν ότι η ιστορία μπορεί να πορευτεί και προς εξαιρετικά επικίνδυνα μονοπάτια.

Με την πτώση της ΕΣΣΔ και την κυριαρχία των νεοφιλελεύθερων πολιτικών της Θάτσερ και του Ρίγκαν, το αριστερό κίνημα και οι οργανώσεις του στην Αγγλία και τις ΗΠΑ βίωσε σημαντική κάμψη της δυναμικής του (Sewell 2005: 46). Ένα σημαντικό κομμάτι της νεότερης γενιάς της ΝΚΙ είχε ενεργό συμμετοχή στο φοιτητικό κίνημα και είχε πολιτικοποιηθεί στην αριστερά. Η δεξιά μετατόπιση του πολιτικού σκηνικού, η απογοήτευση στην πολιτική και τον τρόπο σκέψης των αριστερών κομμάτων επηρέασε και αυτή τη γενιά των ιστορικών, η οποία όλο και περισσότερο εγκατέλειπε το μαρξιστικό σχήμα σκέψης.

Ωστόσο αυτή η γενιά δεν προσχώρησε αναγκαστικά στην αποδοχή της καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων. Ιδίως οι ιστορικοί της γλωσσικής στροφής μελέτησαν την ποικιλομορφία της καταπίεσης και την διάχυση της εξουσίας, έναντι ενός κλασικού μαρξιστικού σχήματος, το οποίο αναφερόταν στο δίπολο Τάξη και Κράτος. Οποιαδήποτε έκφανση της κοινωνικής ζωής έπρεπε να αποφυσικοποιηθεί, να εξεταστεί ως ένα πεδίο άσκησης καταπιεστικών λόγων. Έτσι έχουμε μια αλλαγή στην σύλληψη της έννοιας της καταπίεσης, καθώς υπάρχει μετάβαση από τις κεντρικές δομές προς τα ξεχωριστά υποκείμενα.

Η προσχώρηση όμως στα νέα ιστορικά ρεύματα δεν εξηγείται μόνο υπό την άποψη των ατομικών υποκειμένων, αλλά και από την άποψη του πως οι θεωρητικές αρχές της ΝΚΙ επικοινωνούσαν ή διευκόλυναν ένα τέτοιο πέρασμα. Ποια κοινά γνωρίσματα υπάρχουν ανάμεσα στην ΝΚΙ και τις νέες ιστορικές προσεγγίσεις;

Μία σημαντική διάκριση ανάμεσα στην ΝΚΙ και τα επόμενα ρεύματα έχει να κάνει με την στάση απέναντι στην μεθοδολογική ουσιοκρατία. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση το ιστορικό παρελθόν μπορεί να ανασυγκροτηθεί βάσει της

αντικειμενικής παρατήρησης των χαρακτηριστικών του και την εξαγωγή συμπερασμάτων και ερμηνειών όσον αφορά τον ουσιώδη τρόπο λειτουργίας και ανάπτυξης της κοινωνίας. Στον Thompson και γενικότερα στην ΝΚΙ υπάρχει σημαντική επιρροή από τον μαρξισμό και γενικότερα την θεώρηση ότι η ιστορία έχει μία τελεολογική κατεύθυνση. Το βασικό πλαίσιο μελέτης, στο οποίο εντάχθηκε και ο Thompson ήταν το ερώτημα της μετάβασης από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Σύμφωνα με την υλιστική αντίληψη της ιστορίας το παρελθόν αποτέλεσε μία αντικειμενικά υπαρκτή πραγματικότητα, την οποία ο ιστορικός επιχειρεί να ανασυγκροτήσει όσο το δυνατόν πιο πιστά σε αυτή. Σε αντίθεση με τις πιο παραδοσιακές μαρξιστικές κατευθύνσεις, στον Thompson η έννοια της εμπειρίας εντάσσεται στις διαδικασίες συγκρότησης της τάξης. Το βίωμα των νέων παραγωγικών σχέσεων καθορίστηκε από τις πολιτισμικές εκφάνσεις της αγγλικής κοινωνίας. Ο μεθοδισμός, οι λαϊκές παραδόσεις και οι δοξασίες λειτούργησαν διαμεσολαβητικά ανάμεσα στις παραγωγικές σχέσεις και την συγκρότηση της ταξικής συνείδησης.

Τα νέα ιστορικά ρεύματα που αναλύθηκαν παραπάνω παραιτούνται από το άγχος της πιστής αναπαράστασης της πραγματικότητας. Η κοινωνία προβάλλει ως ένα πεδίο εμφάνισης ρητορικών σχημάτων, λογοθετικών πρακτικών και συμβολικών δομών. Σκοπός της ιστορικής έρευνας είναι η κατανόηση των ανθρώπων ως ενσυνείδητα και νοηματικά διαμεσολαβημένα όντα. Σε αυτό το περιβάλλον η αξιοποίηση ευρύτερων κοινωνιολογικών κατηγοριών είναι δυσχρήστη αλλά και καταδικαστέα υπό την άποψη ότι το διαφορετικό βίωμα ομογενοποιείται. Επίσης η αντίληψη ότι η ιστοριογραφία αποτελεί μία ποιητική διαδικασία προτάσσει την ανάγκη αναστοχασμού των κατηγοριών βάσει των οποίων συγκροτεί την ιστορική αφήγηση. Επομένως σε σχέση με την μεθοδολογική ουσιοκρατία, διακρίνουμε σημαντικές διαφορές ανάμεσα στην ΝΚΙ και τα νέα ρεύματα.

Ένα δεύτερο σημαντικό ζήτημα είναι η στάση απέναντι στην χρονικότητα. Η ΝΚΙ, αφενός υιοθέτησε την λογική της μακράς περιόδου, την αναπτυξιακή λογική της ιστορίας. Η βιομηχανική επανάσταση, η κατά Raymond Williams μακρά

επανάσταση, αποτελούν παραδείγματα του πως το χρονικό πλαίσιο στην ΝΚΙ είναι ιδιαίτερα μεγάλο. Επίσης η ιστορία στην ΝΚΙ διέπεται από νομοτέλειες, καθώς υιοθετεί τους μαρξιστικούς νόμους κίνησης της ιστορίας. Δηλαδή λειτουργεί, όπως αναφέρει και ο Λιάκος στα πλαίσια της «αίσθησης του κόσμου που αλλάζει» (Λιάκος 1999: 103). Ως αποτέλεσμα αυτών των παραδοχών η έννοια του πολιτισμού χρησιμοποιείται με ένα σχετικά ομογενοποιητικό τρόπο. Ο πολιτισμός αποτελεί ιδιότητα σχετικά μεγάλων κοινωνικών ομαδοποιήσεων σε μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Όπως αναφέρει όμως ο Λιάκος, στην ΝΚΙ βρίσκουμε ταυτόχρονα μια αναδυόμενη παραδειγματική γραφή. Η τελευταία διαφοροποιείται από την συνταγματική, στην οποία ο σκοπός της γραφής ταυτίζεται με το αντικείμενο της, δηλαδή ο ιστορικός παρακολουθεί την κίνηση του ερευνητικού του αντικειμένου στον χρόνο. Στην παραδειγματική η μελέτη του αντικειμένου της έρευνας δεν ακολουθεί μια απλή χρονική εξέλιξη αλλά ο ερευνητής προσπαθεί να εξετάσει το αντικείμενο του μέσα από διαφορετικές χρονικότητες. Η δουλειά του ιστορικού δεν είναι να αναδομήσει το παρελθόν ως ένα προπαρασκευαστικό στάδιο του παρόντος (Λιάκος 1999: 120).

Στον Thompson βρίσκουμε αρκετές μακροσκελείς εξιστορήσεις περιστατικών και γεγονότων τα οποία αναπαριστούν την συμβολική λογική της περιόδου μέσα από τα συναισθήματα και τις εμπειρίες των πρωταγωνιστών. Η ιστορική αφήγηση προσγειώνεται στο εδώ και το τώρα των ιστορικών υποκειμένων και προσπαθεί βάσει των ευρημάτων της να πλαισιώσει την κίνηση των ιστορικών γεγονότων. Όπως αναφέρει και ο Λιάκος, *«Σε ένα πυρηνικό γεγονός αντικατοπτρίζονται τα χαρακτηριστικά μιας ολόκληρης κοινωνίας ή μιας εποχής»* (Λιάκος 1999: 146). Η παραπάνω αντίληψη έφερε ως μελλοντική δυνατότητα τη κατανόηση του πολιτισμού ως ένα ανεξάρτητο πεδίο από τις υπόλοιπες εκφάνσεις της κοινωνίας.

Αυτή η τάση μεταλαμπαδεύτηκε στα νέα ιστορικά ρεύματα παράγοντας έργα τα οποία διάβαζαν τον πολιτισμό, τα συμβολικά συστήματα και τα νοήματα ως

αυτόνομες κατηγορίες ανάλυσης. Έτσι η ιστοριογραφία παύει να δομείται βάσει ενός νοηματικού σκελετού που ενορχηστρώνει τα ιστορικά γεγονότα βάσει της λογικής της «προόδου». Αντίστοιχα η ιστορική γραφή παύει να διαβάζει στο παρελθόν τον παρελθοντικό της εαυτό με την λογική μίας «γενεαλογίας». Αυτές οι κατηγορίες δόμησης του ιστορικού χρόνου λαμβάνουν σημαντική κριτική υπό την άποψη ότι λειτουργούν προ-εγγράφοντας τα αποτελέσματα της έρευνας.

Οι σχέσεις συγγένειας ανάμεσα στην ΝΚΙ και τα νέα ιστορικά ρεύματα δείχνουν ότι η πρώτη αποτελεί ένα πρόδρομο σχήμα της πολιτισμικής ιστορίας, της γλωσσικής στροφής και της φεμινιστικής στροφής, παρά ως μία διαφορετική σχολή. Η ΝΚΙ κυοφόρησε την ιδέα της κατανόησης του πολιτισμού ως αυτόνομου συστήματος και την μετέφερε στα νέα ιστορικά ρεύματα που εξετάσαμε παραπάνω. Συνεπώς η έννοια της κουλτούρας λαμβάνει στην ανάλυση μας διαφορετικό νόημα. Δεν αποτέλεσε μόνο μία έννοια εντός του θεωρητικού εργαστηρίου της ΝΚΙ, αλλά εκπροσωπούσε ως ανεκπλήρωτη ακόμη αντίφαση τις μελλοντικές ιστορικές σχολές. Ο πολιτισμός αποτέλεσε μία έννοια η οποία κυοφόρησε εντός της ΝΚΙ ένα νέο σύστημα σκέψης, το οποίο κυριαρχεί έως και τις μέρες μας.

Συμπερασματικά η ΝΚΙ προσπάθησε να δώσει λύση στα αδιέξοδα της σύγχρονης της ιστοριογραφίας. Παρουσίασε ένα ιστοριογραφικό παράδειγμα, το οποίο υπερέβαινε μια στενή δομιστική αφήγηση και προσπάθησε να εντάξει την ενεργό υποκειμενική δράση στην ιστορική αφήγηση. Αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι η υιοθέτηση ανθρωπολογικών προσεγγίσεων ή η χρήση της έννοιας του ατομικού νοήματος και του βιώματος πρέπει να εξαιρεθεί από την ιστορική γραφή. Μπορεί πράγματι να υπάρξει μία «διαλεκτική ανάμεσα στην μικρή και την μεγάλη κλίμακα ιστορίας» (Sewell 2005: 76).

Εν κατακλείδι είναι σημαντικό να υπογραμμιστούν τα ελλείμματα της παραπάνω εργασίας. Πέραν των χωρών που αναφέραμε η ΝΚΙ επίσης εμφανίστηκε σε Ισπανία, σκανδιναβικές χώρες, δυτική Γερμανία και Ινδία. Επίσης το έργο των

ιστορικών που επηρεάστηκαν από την ΝΚΙ σαφώς υπερβαίνει τους ερευνητές που παρουσιάστηκαν στην συγκεκριμένη εργασία.

Βιβλιογραφία

Αβδελά, Έφη, 1995, «Η κοινωνική τάξη στη σύγχρονη ιστοριογραφία», *Τα Ιστορικά*, τομ.12. αρ. 22,:173-204.

Ίγκερς, Γκέοργκ, 1991, *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*. Αθήνα: Γνώση.

Iggers, Georg, 1999. *Η Ιστοριογραφία στον 20^ο αιώνα. Από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταμοντερνισμού*. Αθήνα: Νεφέλη (μτφρ. Παρασκευάς Ματαλάς).

Λιάκος, Αντώνης, 2007. *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία*; Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις

Chartier, Roger, 1988, *Cultural History: Between Practices and Representations*. New York:Polity Press.

Eley, Geoff, 2005. *A Crooked Line, From Cultural History to the History of Society*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Geary, Dick. 2000. "Labour History, the 'Linguistic Turn' and Postmodernism". *Contemporary European History*, 9: 445-462.

Geertz, Clifford, 2003 (1973). *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Gikandi Simon 2007. "The Ghost of Matthew Arnold: Englishness and the Politics of Culture", *Nineteenth-Century Contexts*, 29:187-199.

Lawrence, Jon, Taylor, Miles. 1993. "The poverty of protest: Gareth Stedman Jones and the politics of language- a reply". *Social History*, 18: 1-15.

Leerssen, Joep 2006. "Englishness, ethnicity and Matthew Arnold". *European Journal of English Studies*, 10:63-79.

Mayfield, David, Thorne, Susan. 1992. "Social history and its discontents: Gareth Stedman Jones and the politics of language". *Social History*, 17: 165-188.

Marx, Karl, 1992 (1894). *The Capital*, London: Penguin Classics (μτφ. David Fernbach).

Robert, Darnton, 1999 (1984). *The Great Cat Massacre And Other Episodes in French Cultural History*. Cambridge: Basic Books.

Scott, Joan W., 1986. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis". *The American Historical Review*. 91.

Scott, Wilson 2002. Revisiting Keywords of Cultural Materialism, *European Journal of English Studies*, 6:307-325.

Sewell, William, 1980. *Work and Revolution in France. The Language of Labor from the Old Regime to 1848*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sewell, William, 2005. *Logics of history: social theory and social transformation*. Chicago: University of Chicago Press.

Struck, Bernhard. 2011. "Introduction: Space and Scale in Transnational History". *The International History Review*, 33: 573-584.

Taylor, Miles. 1996. "Rethinking the Chartists: searching for synthesis in the historiography of Chartism". *The Historical Journal*, 39: 479-496.

Thompson, Edward P., 2018. *Η συγκρότηση της αγγλικής εργατικής τάξης*, Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (μτφ. Γιάννης Παπαδημητρίου).

Vernon, James. 1994. "Who's afraid of the 'linguistic turn'? The politics of social history and its discontents". *Social History*, 19: 81-97.

Walton, John. 2008. "New Directions in British Historiography: the Emergence of Cultural History?" *Revue française de civilisation britannique*, XIV-4.

Williams, Raymond 2005. *Culture and materialism: selected essays*. London: Verso.

Williams, Raymond 2001. *The long revolution*, New York: Broadview Press.

Williams, Raymond 2009. *Marxism and literature*, Oxford: Oxford University Press.